

APRIL 2010

'STYRKELSE AF EMPOWERMENT- OG INTEGRATIONSINDSATSER FOR ETNISCHE MINORITETSKVINDER' – EN EVALUERINGSRAPPORT

YVONNE MØRCK

INDHOLD

05	FORORD
07	INDLEDNING
09	BAGGRUND FOR INTEGRATIONS- OG EFTERVÆRNSPROJEKTET
12	TO EFTERVÆRNSFORMER OG EN OVERSIGT OVER BRUGERNE
14	KRISECENTRETS EFTERVÆRNSFORLØB OG DETS FASER:
14	DANNERS EFTERVÆRNSTILBUD
15	TRE FASER
16	FRAFLYTNINGSFASEN
18	ETABLERINGSFASEN
19	RODFÆSTELSEFASEN
19	TO KATEGORIER AF KVINDER I EFTERVÆRN
20	KONFERENCER: KVINDER I EFTERVÆRN
21	FRA GUIDEORDNING TIL AD HOC-MODEL:
21	BAGGRUNDSHISTORIE
23	BAGGRUNDSGRUPPENS FORSLAG OG IMPLEMENTERING AF EN GUIDEORDNING
24	PROBLEMER VED GUIDEORDNINGEN – OG IVÆRKSÆTTELSE AF EN AD HOC-MODEL
25	DANSK RØDE KORS' KVINDENETVÆRK
27	DET INDIVIDUELLE EFTERVÆRNSFORLØB:
27	BAGGRUND
28	ET SKRÆDDERSYET FORLØB
31	FRA SOCIALT GRUPPEARBEJDE OVER GRUPPEARBEJDE TIL GRUPPEEFTERVÆRN:
31	BAGGRUND OG DEFINITION AF SOCIALT GRUPPEARBEJDE
32	SOCIALT GRUPPEARBEJDE FOR KVINDER BOSAT PÅ KRISECENTRET
34	(SOCIALT) GRUPPEARBEJDE FOR FRAFLYTTEDe KVINDER
34	ET EKSEMPEL PÅ ET GRUPPEARBEJDEFORLØB

36	DANNERSKOLEN
39	'ENGLEHUSET'. ETNISKE MINORITETSKVINDERS ERFARINGER MED EFTERVÆRN:
39	INTRODUKTION
40	KVINDERNE
41	GRUPPERELATEREDE EFTERVÆRNSFORLØB
42	KRISECENTRET SOM 'FORANDRINGSMAGER'
43	DET BEDSTE OG DET SVÆRESTE VED AT FLYTTE I EGEN BOLIG
44	IT TAKES ONE TO KNOW ONE?
44	MAN KAN ALTID FÅ STØTTE OG RÅD
44	EFTERVÆRN – EN LANGSTRAKT INDSATS
46	ORGANISATIONSUDVIKLING OG ERFARINGSUDVEKSLING:
46	ORGANISATORISK UDVIKLING OG IMPLEMENTERING AF EFTERVÆRNSINDSATSEN
46	STYRKELSE AF DOKUMENTATIONS - OG ERFARINGSOPSAMLINGSINDSATSEN
47	ERFARINGSUDVEKSLINGSNETVÆRK
48	KONKLUDERENDE BEMÆRKNINGER
51	VIDEREUDVIKLING AF GRUPPEEFTERVÆRN OG DANNERSKOLEN
52	TILTAG FOR FRAFLYTTED E KVINDER
52	TILTAG FOR PERSONALET
53	TILTAG I FORHOLD TIL SAMARBEJDSPARTNERE
54	LITTERATUR

FORORD

Projektet 'Styrkelse af empowerment- og integrationsindsatser for etniske minoritetskvinder, der har været udsat for familierelateret vold og/eller tvangsægteskab i forbindelse med etablering af et selvstændigt liv uden vold' er initieret af Danners rådgivnings- og krisecenter¹ og finansieret af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Evalueringen er foretaget af lektor Yvonne Mørck, Institut for Samfund og Globalisering ved Roskilde Universitet.

Tak til de ti etniske minoritetskvinder, som har fortalt om deres erfaringer med efterværn. Tak til to besøgsveninder fra Dansk Røde Kors' Kvindenetværk og til en sagsbehandler fra Københavns Kommune, som alle tre har bidraget med indsigtsfulde beskrivelser af efterværnsindsatser over for etniske minoritetskvinder. Tak til medarbejdere på Danners krisecenter – især til de som har stillet op til interview og delt ud af deres store viden og erfaring inden for feltet. En særlig tak til Henriette Højberg, som har været en vidende og venlig 'nøgleinformant'.

Tak til projektets følgegruppe: Uzma Ahmeed Andresen (konsulent), Bo Wagner Sørensen (Roskilde Universitet), Lene Jensenius (LO), Güzel Turan (Kvinfo). Fra Danner Henriette Højberg (projektleder), Helle Walsted (leder af krisecentret), Lisbeth Mosebo (socialrådgiver), Karin Dessau (pædagog; er holdt op på Danner i løbet af projektet), Inge Groth (frivillig i Danners krisecenter), Ele Lumiste (frivillig i Danners krisecenter; er holdt op på Danner i løbet af projektet), Lotte Nystrup Lund (videnskonsulent i Danner; er holdt op på Danner i løbet af projektet), Nanna Nissen (frivillig i Danners krisecenter; er holdt op på Danner i løbet af projektet).

Rapporten omhandler et projekt, der har strakt sig over flere år, så der er mange processer og komponenter i spil. Der indledes med en præsentation af projektet og baggrunden for det, hvem der har modtaget efterværn i projektperioden, krisecentrets nuværende efterværnstilbud og efterværnets tre faser samt af, hvordan konferencer anvendes i arbejdet med udslusning af etniske minoritetskvinder. Hermed skulle der være skabt en ramme for den efterfølgende procesbeskrivelse af de fire efterværnstilbud, som krisecentret har udviklet. Derefter præsenteres ti etniske minoritetskvinders erfaringer med de forskellige efterværnstilbud. Inden de konkluderende bemærkninger er der et afsnit om hhv. organisationsudvikling, dokumentations- og erfaringsudvekslingsindsatserne i projektperioden.

¹ Pr. 1.1.2009 tog Dannerhusets krisecenter navneforandring til Danners rådgivnings- og krisecenter. I rapporten benyttes denne betegnelse, Danners krisecenter og krisecentret synonymt.

INDLEDNING

I 2005 udkom en erfarings- og evalueringsrapport om et projekt omhandlende ikke-dansk-talende kvinder på Danners rådgivnings- og krisecenter (Nielsen 2005a). Rapporten inspirerede til iværksættelse af projektet 'Styrkelse af omsorgsarbejdet og etablering af netværksskabende aktiviteter' i relation til etniske minoritetskvinder, som kørte i perioden 1. april 2005 til 31. marts 2006 (herefter 2005-projektet). Disse to initiativer markerede startskuddet til det nuværende efterværnsarbejde på krisecentret. På baggrund af de indhøstede erfaringer i 2005-projektet konkluderede man nemlig, at der var et stort behov for at videreudvikle et organiseret efterværnsforløb, da alt pegede på, at et sådant ville være med til at forbedre mange af kvindernes livsvilkår og betingelser. Det var således en ambition fra krisecentrets side at gøre efterværn til et fast tilbud, da "... kontinuitet og sikring af kerneydelser i krisecentret er alfa og omega for et godt krisecenterarbejde" (Højberg 2006:14).

Med projektet 'Styrkelse af empowerment- og integrationsindsatser for etniske minoritetskvinder, der har været udsat for familierelateret vold og/eller tvangsægteskab i forbindelse med etablering af et selvstændigt liv uden vold' (herefter Integrations- og efterværnsprojektet)² finansieret af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration har Danners rådgivnings- og krisecenter haft mulighed for at videreudvikle efterværnsarbejdet over en 3-årig periode nemlig fra 1. august 2006 til 31. juli 2009 – med forlængelse til 31. december 2009.

FORMÅLET MED PROJEKTET ER

- 1) At styrke voldsramte etniske minoritetskvinders evner og ressourcer til at skabe et selvstændigt liv efter endt ophold på krisecentret ved at give dem grundlæggende kompetencer og viden, der er relevante for at kunne klare sig i det danske samfund og for at fastholde et liv uden vold. Dette søges opnået gennem oprettelse af en såkaldt Dannerskole.
- 2) At opgradere frivilligindsatsen ved at implementere en såkaldt guideordning, der inddrager frivillige i udslusnings- og efterværnsarbejdet af kvinderne fra krisecentret.
- 3) At skabe såvel kontinuitet i det allerede etablerede efterværnsarbejde som videreudvikling af indsatsen. Der skal sammensættes et efterværnsforløb på baggrund af den enkelte kvindes behov og ønsker for fremtiden. Fokus skal være på afklaring af uddannelses- og arbejdsmarkedskompetencer, fastholdelse af et liv uden vold, opbygning og fastholdelse af et netværk, der kan virke støttende i forhold til at agere i relation til offentlige og private instanser samt på at give kvinderne et system- og samfundskendskab.

² Der skal gøres opmærksom på, at de etniske minoritetskvinder, som har modtaget efterværn i projektperioden, ikke nødvendigvis har været udsat for familierelateret vold og/eller tvangsægteskab. Nogle af kvinderne har fx dannet par med etnisk danske mænd, som har været voldsudøveren, mens andre har været gift med voldelige etniske minoritetsmænd. Med familierelateret vold menes at andre enten i samspil med eller ud over ægtefællen/partneren udøver vold mod kvinden (fx hendes svigerforældre, svoger/svigerinde, egne forældre eller familiemedlemmer). Man opererer typisk med følgende voldsformer: fysisk, psykisk, seksuel, økonomisk og materiel, som kan kombineres på forskellig vis og udøves af forskellige eller den samme udøver.

- 4) At erfaringsopsamle, metodeudvikle og systematisere viden om etniske minoritetskvinder på krisecentret, herunder at bidrage til viden om, hvordan de barrierer, som kvinderne står overfor, når de skal integreres i samfundet efter at have været udsat for (familierelateret) vold, kan overvindes, samt at systematisk opsamle og dokumentere de erfaringer som indhentes vedrørende de forskellige efterværnstiltag. Forslag til metoder til at få dokumentation for, hvorvidt efterværnsindsatserne bidrager til at fastholde kvinderne i et selvstændigt liv uden vold er a) udarbejdelse af statistisk materiale vedrørende kvindernes netværksdannelse, dansksproglige kompetencer, uddannelses- og arbejdsmarkedstilknytning og 'tilbagefald' (dvs. at kvinden går tilbage til voldsudøveren/udøverne, eller at hun finder en ny voldelig partner), samt hvor mange der tager imod efterværnstilbud; b) en kvalitativ undersøgelse af efterværnsindsatsen (nærværende evaluering) og c) udarbejdelse af evalueringsparametre til vurdering af efterværnsindsatsens effekt. Endelig ønsker man at opbygge et erfarings- og netværksskabende samarbejde blandt Københavns og omegns krisecentre.

Ligesom 2005-projektet opererer Integrations- og efterværnsprojektet med hhv. et organisatorisk niveau, et praksisniveau og et analytisk niveau. Det organisatoriske niveau omfatter konkretisering og afgrænsning af arbejdsopgaver, praksisniveauet handler om praktisk udførelse af konkrete opgaver (samtaler, ledsager-, bisidder-, rådgiver- og vejlederfunktioner), mens det analytiske har fokus på udvikling af efterværnsarbejdet, vidensopsamling og -spredning samt metodeudvikling. Det forventes at en vigtig del af indsatsen, der går på tværs af disse niveauer, består i en systematisering og skriftlig dokumentation af den viden, som medarbejderne oparbejder gennem deres praksis.

Evalueringsopdraget består i en kvalitativ undersøgelse af de udviklede efterværnstiltag, og det indebærer både en proces- og produktevaluering. Evalueringen bygger på en række forskellige kildetyper:

- 1) Et stort antal interne dokumenter samt talmateriale og oversigter over kvinder i efterværn.
- 2) Interview med ti etniske minoritetskvinder som har modtaget efterværn.
- 3) En række enkeltpersoninterview (nogle interviewet to eller flere gange) og et gruppeinterview med ansatte på Danners krisecenter (ansvarlige for Integrations- og efterværnsprojektet og andre medarbejdere, der har været og er involveret i efterværnsindsatsen), i alt 5 personer.
- 4) Kontinuerlige møder med den ansvarlige for Integrations- og efterværnsprojektet, Henriette Højberg.
- 5) Observation ved tre arrangementer i Dannerskolen med temaerne 'Kvindekroppen', 'Når kærligheden kammer over' og 'Økonomi og penge'.
- 6) Interview med to besøgsveninder fra Dansk Røde Kors' Kvindenetværk.
- 7) Interview med en sagsbehandler i Københavns Kommune som Danners krisecenter samarbejder med.
- 8) Et todelt slutseminar med deltagelse af medarbejdere på Danners krisecenter, repræsentanter fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, projektets følgegruppe, repræsentanter fra andre krisecentre og samarbejdsorganisationer m.fl. Deltagerne kom med kommentarer, forslag og strategier, som er indarbejdet i evalueringsrapporten.
- 9) Eksisterende rapporter om etniske minoritetskvinder på krisecenter i Danmark og anden relevant litteratur.

Fokus er på, hvorvidt Integrations- og efterværnsprojektet har levet op til de forventede mål, ligesom der præsenteres anbefalinger og strategier til krisecentrets fremtidige efterværnsarbejde, herunder til begrebs- og metodeudvikling. Da evalueringen skal indfange en lang række processer over tid, ligesom der er en del betegnelser og begreber, der skal forklares, har det været nødvendigt at benytte noter.

BAGGRUND FOR INTEGRATIONS- OG EFTERVÆRNSPROJEKTET

Arbejdet på Danners rådgivnings- og krisecenter med at udvikle et såkaldt efterværn for især etniske minoritetskvinder er del af en generel tendens ikke bare i Danmark (se fx Behrens 2004; Nielsen 2005a, Nielsen 2005b; Kronborg 2005; Witting & Christensen 2008)³, men også internationalt (fx 'Interkulturelle Initiative' i Berlin, som indeholder tre tilbud, nemlig rådgivning, krisecenter og udslusningsboliger). Betegnelsen efterværn indebærer en række forskellige tiltag, der kan styrke etniske minoritetskvinders selvstændiggørelse og integration.⁴ Tidligere var det sådan, at når en kvinde (uanset etnisk baggrund) fraflyttede et krisecenter, også Danners krisecenter, så havde krisecentret ikke mere med kvinden at gøre, dvs. der var ingen støtte til hende eller opfølgning på, hvordan hun klarede sig, eller hvilke problemer hun stod over for i etableringen af et selvstændigt liv uden vold (med mindre hun selv opsøgte krisecentret igen). Dette 'værn', som et krisecenter kan bidrage til omkring kvinden i udslusnings- eller fraflyttelsesprocessen samt i en kortere eller længere periode, efter kvinden er flyttet i egen bolig, er der imidlertid i stigende grad blevet behov for.⁵ Der er således en tæt forbindelse mellem 'empowerment' eller selvstændiggørelse, integration af etniske minoritetskvinder og fænomenet efterværn. Intentionen med efterværnsarbejdet er nemlig, at det skal føre til øget integration. Danners krisecenter har derfor ønsket – og er lykkedes med – at kunne tilbyde efterværn som et fast tilbud (et kernetilbud).

³ Ifølge Behrens 2004 tilbyder under en tredjedel af krisecentre i Danmark systematiseret udslusning og efterværn (s. 52), men man må formode, at antallet er steget siden da. Afhængig af krisecentrets størrelse og kapacitet arbejdes der med forskellige tiltag, der kan støtte kvinden, når hun fraflytter krisecentret (det er imidlertid vanskeligt for de små krisecentre at tilbyde et efterværn). Det fremgår dog ikke altid af krisecentrenes hjemmeside, hvad et efterværnsarbejde konkret består i. Et igangværende forskningsprojekt 'Vold i etniske minoritetsfamilier – en kvalitativ undersøgelse med fokus på fremadrettede indsatser', der er initieret af Danners Videncenter og finansieret af TrygFonden, har bl.a. til opgave at afdække, hvilke efterværnstilbud landets krisecentre tilbyder. Der skal også indhentes erfaringer på området fra udlandet. Projektet varetages af antropologerne Yvonne Mørck, Bo Wagner Sørensen og Sofie Danneskiold-Samsøe og er tilknyttet Institut for Samfund & Globalisering, Roskilde Universitet.

⁴ Betegnelsen efterværn anvendes inden for socialt arbejde, dvs. i forhold til at støtte udsatte grupper og enkeltpersoner på forskellig vis, når de går fra at være tilknyttet det offentlige system til at skulle klare et selvstændigt liv.

⁵ Der er tale om et samspil mellem, at medarbejdere på krisecentre i stigende grad er blevet opmærksomme på de problemer, som mange kvinder står over for, når de flytter i egen bolig, og at behovet har været stigende især pga. det øgede antal etniske minoritetskvinder på landets krisecentre.

Hvordan begyndte processen med at udvikle efterværn for etniske minoritetskvinder på Danners krisecenter? I 2005 kom den nævnte rapport om et projekt om ikke-dansktalende kvinder på krisecentret. En af konklusionerne var, at disse kvinders behov for støtte til at få en selvstændig tilværelse rakte ud over opholdet på krisecentret: "Kvinderne har behov for efterværn, dels i forhold til fortsat støtte til kontakten med de offentlige myndigheder, og dels til at tale om det, der er svært" (Nielsen 2005a:35).⁶ Denne evalueringsrapport fik stor betydning for udformningen af det videre efterværnsarbejde, som i første omgang udmøntede sig i 2005-projektet.⁷ Det blev varetaget af en nyansat såkaldt omsorgs- og netværksmedarbejder (Henriette Højberg) i samarbejde med en fast dagvagt, et par pædagoger og en socialrådgiver (Højberg 2006). Erfaringer gennem en længere årrække fra krisecentret viste nemlig, at der knytter sig særlige behov og problemstillinger til etniske minoritetskvinder, herunder kvinder der har været udsat for familierelateret vold. Ud over varetagelse af kvindernes sikkerhed handler det om en målrettet indsats i forhold til at udvikle kvindernes sociale netværk, deres dansksproglige kompetencer, deres uddannelses- og arbejdsmuligheder samt deres system- og samfundsforståelse (jf. de nævnte rapporter).

2005-projektet havde to overordnede formål: 1) at styrke omsorgsarbejdet på krisecentret og 2) at mindske kvindens ensomhed når hun var flyttet i egen bolig. Disse formål blev konkretiseret i fem tiltag: 1) igangsættelse af netværksskabende aktiviteter for kvinder, der boede eller havde boet på krisecentret, 2) der blev sat fokus på hhv. kvinders udslusning fra krisecentret og deres fremtid, herunder iværksættelse af et opfølgingsforløb for kvinderne, når de fraflyttede krisecentret, dvs. et efterværn, 3) der blev opbygget en tillidsfuld relation til kvinden, mens hun var på krisecentret via daglig kontakt, omsorgssamtaler og samtaler om ønsker til fremtiden, med særlig henblik på kompetenceafklaring i forhold til uddannelse og arbejde, 4) der blev opbygget og implementeret en ny frivillig gruppe – Netværksgruppen – med det formål at iværksætte og styrke netværksskabende aktiviteter på og uden for krisecentret og 5) der blev arbejdet på at samarbejdet med eksterne aktører, som fx Dansk Røde Kors' Kvindenetværk, skulle styrkes (Højberg 2006:2).

⁶ Af Mogensen & Nielsens bog fra 2000, som beskriver Dannerhusets første 20 år, fremgår det imidlertid, at Danner – sammen med andre tilbudssteder såsom Kvindehjemmet – har været involveret i et 'Migrantprojekt' i 1993-94 med det formål at indhente viden om og udvikle metoder i forhold til det stigende antal etniske minoritetskvinder, der kom på hovedstadens krisecentre. Man var også opmærksom på behovet for efterværn blandt disse kvinder: "Foruden kulturelle og sproglige barrierer i forbindelse med modtagelse af relevant hjælp under opholdet, relaterede problemerne sig også til perioden efter fraflytning, herunder muligheden for at skabe sig såvel en økonomisk som en social selvstændig tilværelse som enlig, udenlandsk kvinde i Danmark" (ibid. 168). Skønt der ikke før for nylig er kommet fokus på dette felt igen, fik projektet betydning for arbejdet på nogle områder, fx blev man opmærksom på, at man ikke skulle bruge kvindens børn som tolke, men anvende voksne uddannede tolke (ibid. 178).

⁷ Målgruppen - etniske minoritetskvinder – var opdelt i fire grupper: 1) kvinder der har været udsat for tvangsægteskab eller trusler om tvangsægteskab (18-30 år, boet i Danmark det meste af eller hele livet), 2) kvinder der danner eller har dannet par med en etnisk dansk mand (20-40 år, nogle er i en sårbar situation, fordi de i tilfælde af skilsmisse ikke opfylder kravene for permanent opholdstilladelse), 3) kvinder der er blevet familiesammenført i forbindelse med indgåelse af ægteskab med en etnisk minoritetsmand (20-40 år, nogle af disse er – ligesom nogle i gruppe 2 – udvisningstruede, fordi de ikke opfylder kravene til permanent opholdstilladelse, de er ofte forsørgt af manden eller på kontant- eller starthjælp) og 4) kvinder, som enten har boet i Danmark i mange år eller er født her (30-50 år) (Højberg 2006:5). Denne kategorisering er blevet ændret undervejs i Integrations- og efterværnsprojektet, og nu opererer man med følgende typer: 1) unge kvinder (18-24 år), der er født eller opvokset i Danmark, 2) kvinder (25-40 år), der er født eller opvokset i Danmark, 3) familiesammenførte kvinder (20-45 år): kvinder, der familiesammenføres med en etnisk dansk mand (1/3) og kvinder, der familiesammenføres med en etnisk minoritetsmand (2/3), 4) kvinder fra 45 år - og op og 5) kvinder, som er kommet til Danmark som flygtninge.

Frem for (udelukkende) at have fokus på kvindens voldshistorie og kriser i forbindelse hermed var det nyskabende ved projektet, at der blev introduceret en række netværksskabende aktiviteter og arrangementer, der havde til formål at styrke den enkelte kvindes ressourcer og hendes tro på sig selv (ibid.3). Tanken var at arbejde mere helhedsorienteret ved at operere med såvel krisehåndtering (dvs. at støtte kvinden til at komme igennem den krise, hun er i, når hun kommer på krisecentret) som at ruste kvinden til at udvikle et selvstændigt liv uden vold. De netværksskabende tiltag blev kombineret med et efterværnsforløb, der byggede videre på de handle- og planlægningsfærdigheder og integrationsprocesser, der var iværksat under opholdet på krisecentret (ibid.4). Det vil sige, at efterværnsarbejdet blev påbegyndt, mens kvinden boede på krisecentret og videreført efter, at hun var flyttet i egen bolig.

For at gøre udslusnings- og efterværnsarbejdet så målrettet som muligt blev der fokuseret på 4 områder: 1) tilbagefaldsproblemet, 2) at kvinden skulle blive i stand til at danne et socialt netværk, 3) kvindens arbejdsmarkedstilknytning og 4) kvindens rettighedskundskab, dvs. at give kvinden indsigt i såvel samfundsmæssige rettigheder som pligter. Ambitionen var at støtten skulle foregå i et nært samarbejde med repræsentanter fra hhv. det offentlige system og fra frivillige organisationer, som kvinden kom i berøring med.

Evalueringen af projektet viste, at der var opnået en del resultater. Der var udviklet aktiviteter og arrangementer for etniske minoritetskvinder, der boede på og havde boet på krisecentret og disse tiltag bidrog til kvindernes selvstændiggørelse og integration. Netværksgruppen var blevet iværksat og fungerede som en selvstændig gruppe kørt af frivillige; der var blevet udviklet et systematisk samarbejde med Kvindenetværket, og der havde foregået både en direkte og indirekte formidling af problemstillinger vedrørende etniske minoritetskvinder, der har været udsat for (familierelateret) vold, om hvad vold gør ved ofrene, og hvilken hjælp disse kvinder har brug for, når de forlader krisecentret.⁸ Endvidere var der blevet udarbejdet såkaldte logbøger over kvinder, der havde deltaget i efterværnsforløbet, dvs. en skriftlig dokumentation af kvindens behov og af, hvordan man kunne imødekomme disse behov.

Der var dog stadig brug for at definere, systematisere og skabe kontinuitet i efterværnsindsatsen både organisatorisk og praktisk (fx hvad indholdet skal være, dets varighed og hyppighed). Der var også behov for at få præciseret medarbejdernes arbejdsopgaver på krisecentret, således at der kan skabes bedre sammenhæng mellem den støtte der gives til kvinden, mens hun er på krisecenter og i udslusningsfasen. 2005-projektet var vigtigt for det faglige personales faglige udvikling, idet det på en lang række områder har kvalificeret medarbejdernes viden om kvinderne og dermed deres støtte til dem, både mens de er på krisecentret og i udslusnings- og efterværnsfaserne.

Der var ambitioner om 1) oprettelse af en Dannerskole, hvor fokus skulle være på at give kvinderne viden om deres rettigheder, en øget samfundsforståelse samt føre til en kompetenceafklaring i relation til uddannelse og arbejde, 2) implementering af en guideordning udført af frivillige, 3) oprettelse af en såkaldt erfaringsudvekslingsgruppe ('ERFA'-gruppe) i Københavnsområdet i relation til efterværnsarbejdet (metodeudvikling og vidensspredning) og 4) udvikling og systematisering af et samarbejde med eksterne samarbejdspartner, herunder frivillige etniske minoritetsorganisationer og Foreningen Nydansker.

⁸ Langt fra alle involverede systemrepræsentanter kender til voldsproblematikken, hvilket gør, at formidling om denne er afgørende for, hvordan indslusningen af kvinden (og hendes børn) forløber i modtagerkommunen.

Den overordnede konklusion var: "Der er et stort behov for at projektet kan fortsætte, fordi projektet viser, at et organiseret efterværnsforløb er med til at forbedre mange af kvindernes livsvilkår og betingelser" (ibid.14). Med Integrations- og efterværnsprojektet har man således haft mulighed for at videreudvikle efterværnsarbejdet over en længere periode.

TO EFTERVÆRNSFORMER OG EN OVERSIGT OVER BRUGERNE

På Danners rådgivnings- og krisecenter defineres efterværn som al interaktion med den tidligere krisecenterbeboer uanset kontaktform (personligt fremmøde på Danner, besøg i kvindens hjem, kvindens deltagelse i Dannerskolen eller i et gruppearbejdsforløb/gruppeefterværnsforløb⁹ samt kontakt via telefon, mail eller sms).

Et 'individuelt efterværn' omfatter kvindens besøg på Danner, mail-, telefon- og sms-kontakt og et par besøg i kvindens hjem, mens et 'grupperelateret efterværn' indebærer, at kvinden har været tilknyttet enten Dannerskolen og/eller i et gruppearbejdsforløb. Selvom kvinderne er registrerede som tilknyttet et grupperelateret efterværn, er det ikke ensbetydende med, at kvinden i praksis har modtaget et sådant. Det kan skyldes flere ting: manglende tid, lyst eller behov, da det skulle implementeres, manglende plads i gruppearbejdsgruppen, aflysning af arrangementerne eller at kvinden er udeblevet fra aktiviteten, selvom hun er tilmeldt.

Hvis man ser på perioden 2005 til og med 2009 tegner der sig følgende billede:

Beskrivelse af efterværnsforløb fordelt på årstal.

ÅR	Antal kvinder i efterværn	Gennemsnit – efterværnsperiode	Andel der følger efterværn
2005	18	8 mdr.	21%
2006	11	11 mdr.	14%
2007	21	6 mdr.	29%
2008	23	6 mdr.	26%
2009	18	5 mdr.	42%

I 2005, hvor 2005-projektet blev iværksat og dermed efterværnsarbejdet, var alle 18 kvinder, der var i efterværn, tilknyttet et individuelt efterværn (16 etniske minoritetskvinder/89 % og 2 etnisk danske kvinder/11 %). Samme år var der i alt indlogeret 85 kvinder på krisecentret dvs. 21 % var i efterværn.

⁹ I projektføreløbet er der kontinuert sket forandringer af både indhold og betegnelser. Fx er 'socialt gruppearbejde' blevet til 'grupperarbejde' og er nu blevet til 'grupperefterværn' samtidig med, at indholdet og formen har varieret, men selve grundideen er blevet fastholdt (se om udviklingen af dette efterværnstilbud senere).

I 2006 var der i alt indlogeret 81 kvinder. Der var 11 efterværnsforløb svarende til 14 %, hvoraf de 5 var individuelle forløb, 1 var et grupperelateret forløb, mens 5 var tilknyttet både et individuelt og et grupperelateret efterværnsforløb (11 etniske minoritetskvinder/91 % og 1 etnisk dansk kvinde/9 %).

I 2007 var der i alt indlogeret 73 kvinder. 21 kvinder var tilknyttet et efterværn, svarende til 29 %. Heraf var de 12 individuelle forløb, mens 9 kvinder var tilknyttet både et individuelt og et grupperelateret efterværnsforløb (15 etniske minoritetskvinder/71 % og 6 etnisk danske kvinder/29 %).

I 2008 var der i alt indlogeret 87 kvinder. 23 var tilknyttet et efterværn, svarende til 26 %. Heraf var de 21 individuelle forløb, mens 2 var tilknyttet både et individuelt og et grupperelateret efterværnsforløb (14 etniske minoritetskvinder/61 % og 9 etnisk danske kvinder/39 %).

I 2009 var der i alt indlogeret 73 kvinder. 18 var tilknyttet et efterværn, svarende til 42 %. Heraf var de 13 individuelle forløb, mens 2 var tilknyttet både et individuelt og et grupperelateret efterværnsforløb. Den ene kvinde var gennem sit barn tilknyttet et børneefterværnsprojekt ('En bedre social arv' som blev påbegyndt 2006/7), mens der ikke er oplysninger om 3 af kvinderne (9 etniske minoritetskvinder/50 % og 9 etnisk danske kvinder/50 %).

I Integrations- og efterværnsprojektbeskrivelsen kalkulerede man med at have 40 kvinder i efterværn pr. år. I de år, projektet har været iværksat, er det imidlertid i gennemsnit blevet til 20 kvinder pr. år. Det skyldes, at der ganske enkelt ikke var flere kvinder, der matchede visitationskravene: 1) at kvinden skal være flyttet i egen bolig uden den/de voldelige partner/partere, og 2) at hun skal have bosat sig i København eller omegn. Det betyder, at kvinder, som flytter uden for Københavnsområdet, kommer på andre krisecentre eller behandlingssteder eller går tilbage til den voldelige partner, ikke bliver tilbudt et efterværn på Danners krisecenter. Disse henvises til andre tilbud i huset eller til tilbud hos andre aktører.

Efterværnet er for alle kvinder, men det er primært etniske minoritetskvinder, der har taget imod tilbudet. Det er selvfølgelig frivilligt om kvinden ønsker et efterværn, men kvinder, som lever op til visitationskriterierne, får tilbuddet. Størstedelen tager imod det, mens andre vælger det fra. Fra krisecentrets side har man ikke ønsket at undersøge, hvorfor kvinderne har valgt tilbuddet fra, men fokuseret på de kvinder, som har ønsket at benytte sig af det.

Efterværnstilbuddet tilpasses den enkelte kvinde og hendes børn. Det er således valgfrit, hvilke tilbud kvinder ønsker at deltage i – et individuelt forløb, et gruppearbejdsforløb (kvinden skal visiteres til disse to forløb), Dannerskolen og/eller jule- og sommerarrangementerne. Erfaringer viser, at størstedelen vælger et individuelt efterværnsforløb, der eventuelt suppleres med nogle af de andre tilbud. Der har været enkelte eksempler på, at kvinden ved fraflytningen ikke ønskede et individuelt forløb og kun ønskede at deltage i fx Dannerskolens arrangementer og/eller i et gruppearbejdsforløb. Men efter et stykke tid ønskede disse kvinder alligevel et individuelt efterværnsforløb, hvilket derfor blev implementeret.

KRISECENTRETS EFTERVÆRNSFORLØB OG DETS FASER

DANNERS EFTERVÆRNSTILBUD

Pr. 1. januar 2010 består Danners efterværn af følgende elementer:

- 1) Praktisk hjælp i forbindelse med fraflytning og etablering i egen bolig. Dette arbejde bliver varetaget af frivillige i dagvagten¹⁰, dvs. der er tale om en ad hoc-model.
- 2) Et individuelt efterværnsforløb som består af en række samtaler og 1-2 hjemmebesøg hos kvinden i en periode af 3 til 6 måneder.¹¹ Forløbet kan forlænges efter behov.
- 3) Et gruppeefterværnsforløb. Forløbet varetages af to medarbejdere, og fokus er på udfordringer i forbindelse med etablering af et liv uden vold. I udgangspunktet kan kvinden højst deltage i gruppen i 6 måneder, men tidsrummet kan forlænges.
- 4) Dannerskolen, som er et undervisningstilbud til kvinder under og efter deres ophold på krisecentret. Der undervises i en række forskellige temaer, og der indgår hovedsagelig eksterne oplægsholdere, men interne undervisere bidrager også til 'skolen'.
- 5) Årlige arrangementer såsom en sommerudflugt (fx til Bon Bon-Land) og en julefest på Danner for kvinder og børn, der har boet på krisecentret, heraf nogle for over 10 år siden.¹²

Hvordan har efterværnsforløbet fået denne form og dette indhold? Hvilke erfaringer og justeringer er gjort undervejs, og hvad peger fremad mod en stadig bedre indsats? Hvilke ambitioner er der for fremtidens efterværnsindsats? Det kortlægges i det følgende, men først præsenteres den overordnede struktur og de faser, som krisecentret opererer med i forhold til efterværnsindsatsen.

¹⁰ Disse opgaver varetages primært af frivillige i dagvagten, men kan i princippet varetages af andre frivillige på krisecentret.

¹¹ Mens kvinden bor på krisecentret har hun 'løbende samtaler' med sin kontaktperson, som i efterværnsfasen glider over i et 'individuelt samtaleforløb'. Ved indflytning på krisecentret tildeles kvinden en kontaktperson, som skal sikre, at der er kontinuitet i støtten til kvinden under hendes ophold på stedet. Og for de kvinder, der er tilknyttet et efterværnsforløb, har kontaktpersonen altså fortsat kontakt med kvinden. I dag omfatter efterværnstilbuddet også børn. Børn får tildelt en såkaldt børnekontaktperson, mens de er på krisecentret. Kvinder med børn bliver fulgt i et efterværnsforløb af både voksenkontaktpersonen, der har fokus på kvinden og de udfordringer, som hun står over for og af børnekontaktpersonen, der beskæftiger sig med barnet og dets udfordringer.

¹² Integrations- og efterværnsprojektet - og dermed denne evaluering - har fokus på de fire første aktiviteter, men de interviewede kvinder nævner næsten alle sammen sommerudflugten og julefesten som arrangementer, de sætter stor pris på.

TRE FASER

Formålet med efterværnet er at fastholde den etniske minoritetskvinde i et selvstændigt liv uden vold. Dette mål søges opnået ved at fokusere på 4 temaer, som er afgørende for kvindens velfærd:

- 1) Den eller de tidligere voldsudøveres rolle i kvindens liv efter flytning i egen bolig og voldens betydning i forhold til at være i stand til at etablere et liv uden vold.
- 2) At øge kvindens systemforståelse og rettighedskendskab, dvs. at kvinden kender sine rettigheder og pligter i forhold til det offentlige system, således at hun kan navigere bedst muligt i samfundet, i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet.
- 3) At støtte kvinden i at etablere et personligt netværk.
- 4) At udrede kvindens situation i forhold til uddannelse og arbejdsmarkedet og at støtte hende i relation til disse områder.

Det kortsigtede mål er at få kvinden godt i gang med hendes nye liv, dvs. at hun skal være tryk ved at forlade krisecentret, og hun skal støttes ikke blot i at etablere sig i sin bolig, men på en lang række områder. Det langsigtede mål er, at kvinden skal overgå fra krisecentret til at få den relevante hjælp i kommunalt regi (dvs. at kommunen skal sætte gang i forskellige hjælpeforanstaltninger såsom behandlingstilbud og støttekontaktpersoner) og til at benytte aktivitetsmuligheder andre steder end på krisecentret fx i lokalområdet eller hos andre organisationer såsom Dansk Røde Kors. Det endelige mål er, at kvinden ikke behøver støtte eller særlige tiltag, men kan klare sig selv.

Da Integrations- og efterværnsprojektet gik i gang, blev det tydeligt, at der manglede en erfaringsopsamling og en systematisering af, hvilke udfordringer og barrierer kvinderne møder, når de flytter fra krisecentret. Det var på denne baggrund, at de tre efterværnsfaser 'fraflytnings-', 'etablerings-' og 'rodfæstelsesfaserne'¹³ blev udviklet med det formål at konkretisere og indfange, hvilke udviklingspotentialer kvinderne har, og hvilke forandringsprocesser kvinderne gennemgår. Der er nemlig mange fællestræk ved kvindernes oplevelser, fx angsten for at bo alene, dét at eksmanden stadig 'fylder' i kvindens tanker (hans psykiske tilstedeværelse), måske hans faktiske tilstedeværelse, dvs. at han opsøger og/eller chikanerer kvinden, forsøget på at etablere et værdigt liv, ensomhed og isolation. Disse karakteristika kan bruges til at generere en evidensbaseret viden om, hvad der sker, når kvinden og hendes børn fraflytter krisecentret. Faseopdelingen giver et overblik over kvindens situation over tid og kan dermed bruges til at afdække, hvilke behov hun har på forskellige tidspunkter i efterværnsforløbet. Der er således tale om et praksisorienteret metodisk greb, der er under stadig udvikling.

¹³ På nuværende tidspunkt er fokus primært på fase 1 og 2, dvs. et efterværnsforløb i udgangspunktet varer mellem 3 - 6 mdr., dog med mulighed for forlængelse.

FRAFLYTNINGSFASEN

Når kvinden får at vide, at hun har fået en lejlighed, og når hun har accepteret den, påbegyndes udflytningsarbejdet. Fasen varer omkring 14 dage, og der er rigtig mange ting, der skal falde på plads i løbet af denne korte tid: se på lejligheden, købe indbo (oftest ejer kvinden ingenting)¹⁴, bestilling af flyttemænd plus en række andre praktiske opgaver. Sådanne opgaver er – i samarbejde med kvinden – i løbet af Integrations- og efterværnsprojektet blevet varetaget af hhv. guider og frivillige i forhold til ad hoc-opgaver (se afsnittet om udviklingen af guideordningen). Første komponent i efterværnsindsatsen, som består af praktisk hjælp i forbindelse med fraflytning og etablering i egen bolig, implementeres således i denne fase.

Der iværksættes også en række fraflytningsprocedurer, som generelt har fokus på fire punkter: 1) ansøgninger om økonomisk støtte: indskudslån, boligsikring, etableringsydelse, enkeltansøgning om husleje (da kvinden i fraflytningsfasen har en måneds dobbelt husleje) samt fondsansøgninger (søge om støtte til nogle af kvinderne, da de har et meget begrænset beløb at klare sig for – især kvinder på starthjælp), 2) det praktiske vedrørende fraflytning (fx telefon, skift af læge, adresseændring, folkeregister: hvis kvinden vil have hemmelig adresse – og det ønsker størstedelen, 3) forberede kvinden (og eventuelle børn) på, at hun skal flytte, hvilket betyder et stort skift i livet (forberedende samtaler¹⁵) og 4) overdragelse af kvinden til et professionelt netværk uden for krisecentret. Der sker en afdækning af, hvem der skal hjælpe kvinden i hendes nye omgivelser.

Erfaringer viser, at kvinden ofte kommer i krise igen. Kvinden er spændt ud mellem forventningens glæde ved at skulle flytte i egen bolig (efter måske mange måneder på krisecenter) og angsten for at skulle bo alene – ofte for første gang i sit liv. Krisesyntomerne ses bl.a. ved, at kvinden, selvom hun har længtes efter at få sin egen bolig, trækker det ud hhv. at få beset lejligheden, at få underskrevet lejekontrakten og at få ringet til viceværten. Kvinden er med andre ord bekymret, usikker og ambivalent i forhold til at skulle påbegynde 'et nyt liv'. Det er således vigtigt at være opmærksom på, at kvinden er i krise, når hun kommer på krisecentret (volden har sat sig i krop og sind, hun er bange for, at voldsudøveren/voldsudøverne skal finde hende mv.), og hun er ofte også i krise, når hun skal forlade stedet (man taler om en gentraumatisering).¹⁶

¹⁴ Mange af kvinderne skal starte fuldstændigt forfra, dvs. de skal bygge et nyt hjem op fra grunden. Det gælder alt fra indkøb af rengøringsartikler (støvsuger, rengøringsmidler, klude) til møbler (herunder senge og dyner) og køkkenredskaber (gryder, pander, bestik, glas og tallerkener).

¹⁵ Kvinderne skal fx selv sørge for at holde styr på deres økonomi (lægge et budget), hvilket nogle af kvinderne aldrig har gjort før.

¹⁶ Nogle gange opstår den fornyede krise i fraflytningsfasen, mens andre gange viser den sig i etableringsfasen. Indimellem men ikke særlig ofte kommer den først i rodfæstelsesfasen. Men størstedelen af kvinderne oplever en krisetilstand. Denne latente sårbarhed er det ifølge medarbejderne meget vigtig at være opmærksom på i hele efterværnsforløbet.

Foruden tilbuddet om hjælp til ad hoc-opgaver består efterværnsarbejdet i denne fase i, at kvindens kontaktperson¹⁷ på krisecentret afsætter god tid til daglige samtaler med kvinden for dels at finde ud af, hvordan hun har det (jf. krisesyntomerne) og dels for at kunne følge op på alle de praktiske ting, som skal ordnes. Endvidere skal kontaktpersonen sørge for overdragelse af kvindens sag til relevante sagsbehandlere, således at disse kan følge op med indsatser. Den reelle overdragelse kan af forskellige årsager trække ud i flere måneder, og nogle gange må der følges op på de aftalte indsatser, før de rent faktisk implementeres. Der er dog også meget velfungerende eksempler på samarbejde med kommunale sagsbehandlere, som dels kan have sans for, at voldsramte kvinder ofte er i en særlig sårbar situation og dels har nogle af sagsbehandlerne beskæftiget sig med denne problemstilling i flere år og derigennem opnået betydelig indsigt. Nogle har også deltaget i seminarer om volden og dens konsekvenser, som Danners krisecenter løbende udbyder til medarbejdere i kommunalt regi, politiet m.fl. Herigennem kan de udvikle en forståelse for kvindens situation, reaktioner og behov, som er yderst nyttig i deres arbejde. Sagsbehandlere agerer imidlertid inden for nogle faste rammer såvel tids- og lovgivningsmæssigt som økonomisk, der gør, at det kan være vanskeligt at udføre en tilstrækkelig opfølgingsindsats.

Kontaktpersonen afholder også de forberedende samtaler, dvs. samtaler der handler om de fire tidligere nævnte temaer og om kvindens forestillinger og håb for fremtiden. Hun informeres også om sikkerhed. Mange af kvinderne er bange for at blive opdaget af eksmanden og/eller hans/hendes familie efter fraflytning, så vejledningen handler om gode råd til, hvordan hun kan optimere sin sikkerhed. Nogle kvinder får fx overfaldsalarmer fra politiet.

Fasen afsluttes med et 'farvelritual', der bl.a. indebærer en afskedsgave, en tale, en Farvelmappe og en aftale om et efterværn.¹⁸ Farvelmappen indeholder generelle informationer om, hvor kvinden kan søge om hjælp og informationer om, hvad der eksisterer af tilbud i hendes nærområde.¹⁹

¹⁷ Som nævnt tildeles kvinden ved indflytningen på krisecentret en kontaktperson. Voksen- og børnekontaktpersoner skal sikre, at der er kontinuitet i støtten til kvinden og hendes børn under hendes ophold på krisecentret. Og for de kvinder, der er tilknyttet et efterværnsforløb, fortsætter kontaktpersonen sit arbejde i denne periode. Lige når kvinden er kommet på krisecentret, er det kontaktpersonens primære opgave at hjælpe med at skabe orden i det kaos af følelser og angst, som kvinden befinder sig i. I den efterfølgende tid skal kontaktpersonen via løbende samtaler med kvinden sikre, at hun (og hendes barn/børn) får hjælp til at indkredse de problemer og smertepunkter, som volden, hun har været udsat for, har akkumuleret. Kontaktpersonen skal også tage hånd om de reaktioner, som kvinden (og barnet/børnene) har på den nye situation (at have forladt manden og at være på krisecenter). Kontaktpersonen skal som minimum tilbyde én ugentlig samtale, og hun skal sørge for, at der udarbejdes en 'opholdsplan', dvs. en plan for kvindens ophold på krisecentret. Denne plan skal kunne indgå som led i den lovpligtige handleplan, som kvindens kommune skal udarbejde. Kontaktpersonen samarbejder med krisecentrets specialister: socialrådgiver, psykolog (tilbud til kvinder med børn og børn) og medarbejdere med integrations- og efterværnsekspertise. Undervejs i projektet er der sket en udvikling fra, at det var et bestemt team af efterværnsmedarbejdere, som tog sig af efterværnsarbejdet til i dag, hvor efterværnet er fordelt blandt kontaktpersonerne til kvinder og børn, dvs. de fastansatte socialrådgivere og pædagoger. Begrundelsen for denne ordning er, at den bedre sikrer kontinuitet i arbejdet med kvinden. Det viste sig, at kvinden er for sårbar til at skulle skifte fra kontaktpersonen til en (ny) efterværnsmedarbejder i udflytningsfasen.

¹⁸ I begyndelsen af projektet forsøgte man at operere med skriftlige efterværnskontrakter, men kvinderne kunne ikke overskue at forholde sig til en sådan aftale. Derfor er man overgået til mundtlige aftaler som kontaktpersonen noterer i sine optegnelser. Desuden er efterværnstilbuddet beskrevet i krisecentrets Velkomstmappe, som findes på hhv. dansk, arabisk, engelsk og fransk.

¹⁹ Da Farvelmappen løbende opdateres er det for omkostningsfyldt at få den oversat, så derfor findes den udelukkende i en dansk udgave. Mappen indeholder en masse oplysninger om og adresser på steder, hvor kvinden kan finde hjælp (i såvel det sociale system som frivillige organisationer), danne netværk (fx foreninger, sportsklubber), legepladser og andet i lokalområdet mv.

ETABLERINGSFASEN

Denne fase varer mellem 1 og 3 måneder, og dens fokus er på at fastholde integrationsperspektivet, dvs. at kvinden ikke blot deltager i fx behandling af forskellig slags såsom terapiforløb hos psykolog, men også støttes i at håndtere dagligdagens udfordringer, sorger og bekymringer. Forløbet foregår primært på Danners krisecenter, men der er også indlagt hjemmebesøg. Hjemmebesøg er knyttet til det individuelle efterværnsforløb. Antallet af hjemmebesøg har varieret fra kvinde til kvinde, men den nuværende ordning indebærer max. to besøg, nemlig et ved fraflytning og et ved afslutning af efterværnsforløbet.

Både i samtalerne på Danner og ved hjemmebesøg (som tidligere har været varetaget af efterværnsmedarbejdere og som nu varetages af kvindens kontaktperson) har kvinden mulighed for at tale om både sorger, bekymringer, tilbageskridt, fremskridt og glæder. Ofte har kvinden intet eller et meget lille netværk, så der er en masse ting, som hun ikke har mulighed for at spørge om eller få talt med nogen om. Ved hjemmebesøg har hun mulighed for at gøre det på 'hjemmebane' og med et menneske, som kender hendes situation, og som hun har tillid til. Ved disse hjemmebesøg kan kvinden således tale om såvel praktiske ting som mere eksistentielle emner. Ved hjemmebesøg får kontaktpersonen et nyttigt indblik i, hvordan kvinden klarer sig i sin egen bolig. Er der kaos, rodet, snavset og flyttekasser overalt, eller er der ryddeligt og pænt? Har kvinden formået at skabe nogle gode rammer i sit nye hjem? Ligger der uåbnet post osv.? (jf. Kronborg 2005 samt den interviewede sagsbehandler fra Københavns Kommune). For kvinden er det også forbundet med stolthed at kunne vise sit nye hjem frem og at kunne byde et menneske, der har været central i hendes selvstændiggørelsesproces, på et traktament i eget hjem. Endelig ønsker mange kvinder at give noget tilbage til de mennesker og det sted, der har støttet dem i at komme ud af volden.

Emner, der tages op, handler bl.a. om rollen som mor, fx hvordan kvinden kan sætte grænser for sit barn (bl.a. problemstillinger i forhold til at barnet har mén efter at have været vidne til volden mod moderen, og/eller at barnet selv har været udsat for vold). Samtalerne kan også handle om problemer i forhold til et barns samvær med sin far. Regler om fælles forældremyndighed skaber ofte mange problemer for kvinden, fordi de betyder, at hun er tvunget til at skulle forholde sig til og samarbejde med ekspartneren om barnet/børnene. Han kan bruge dette til at chikanere kvinden og modvirke, at hun kan få etableret et velfungerende og roligt liv med sit barn/børn.²⁰ Endvidere har mange af kvinderne vanskeligt ved at organisere en hverdag som enlig mor, dvs. at være eneansvarlig for et eller flere børn. Der er en række praktiske aktiviteter som at få barnet til tandlæge, at få barnet til fritidsaktiviteter eller selv at gå til forældremøder, som er svære for nogle af disse kvinder at håndtere. Det kan bl.a. skyldes, at kvinderne ikke tidligere har været involveret i disse forpligtelser (de kan have været varetaget af faren eller andre familiemedlemmer), at de ikke har anset dem for at være nødvendige (fx at barnet deltager i nogle aktiviteter), eller at barnet/børnene har været helt små.

²⁰ For tilsvarende problemstilling i Storbritannien se Ravi K. Thiara: *Continuing Control: Child Contact and Post-separation Violence*. I: Ravi K. Thiara & Aisha K. Gill (eds.): *Violence Against Women in South Asian Communities. Issues for Policy and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers 2010.

Tilbuddene består i såvel denne fase som i rodfæstelsesfasen af 1) et individuelt efterværnsforløb, dvs. at kvinden har individuelle samtaler med sin kontaktperson over en længere periode, 2) et gruppeefterværnsforløb med et møde hver 14. dag, hvor der er fokus på udfordringer og barrierer efter at være flyttet i egen bolig, fx problemstillinger i forhold til tilbagefald og netværksdannelse. I dette regi kan kvinderne således stille spørgsmål og få hjælp til at komme videre med deres problemer, 3) Dannerskolen, som består af en række foredragsarrangementer, der foregår ca. én gang om måneden. Her er fokus på at give kvinderne kendskab til samfundsmæssige forhold, herunder rettigheder og forpligtelser samt at give dem praktiske og mere anvendelsesorienterede færdigheder.

RODFÆSTELSEFASEN

Den fase varer mellem 4 og 12 måneder. Det kan være en meget vanskelig proces for visse kvinder at afslutte efterværnet; nogle kvinder er yderst sårbare. Bl.a. derfor er det vigtigt at have et ordentligt afslutningsforløb med fx et ritual og en gave. Det er primært det individuelle forløb og gruppeefterværnsforløbet, der har en formel afslutning. Kvinden er fortsat velkommen til at deltage i Dannerskolens arrangementer samt i sommerudflugten og julefesten. For nogle kvinders vedkommende glider kontakten til krisecentret og de relevante medarbejdere lige så stille ud uden, at der foregår en egentlig afrunding (fx opfordres kvinden via sms-beskeder og opslag til at deltage i aktiviteter, men dukker ikke op). Der sendes dog også et 'farvelbrev' til disse kvinder. Strategien med at lade kontakten langsomt ophøre kan ses som en måde at holde en 'dør åben' til Danner, hvis de skulle få brug for hjælp igen. Det er kendetegnende for kvinder i denne fase, at de kontakter krisecentret i stadig mindre udstrækning, og at de så småt begynder at søge støtte og hjælp andre steder. Kvinderne får et stigende behov for at vise, at de godt kan klare sig selv samtidig med, at mange stadig ønsker at have krisecentret i baghånden, dvs. at være forsikret om, at de altid kan kontakte stedet, hvis de har behov for det. Erfaringer viser, at kvinder efter adskillige måneder og måske år kan have behov for at genoptage kontakten til krisecentret.

TO KATEGORIER AF KVINDER I EFTERVÆRN

Der er to kategorier af kvinder i efterværn: 1) kvinder, der er fraflyttet krisecentre for relativt nylig og som er med i et efterværnstilbud og 2) kvinder, som har boet i egen bolig i et år eller mere, og som ikke har været i kontakt med Danner i en længere periode (måske har de deltaget i årlige arrangementer), men som henvender sig til krisecentret igen. Hvorfor har kvinder behov for støtte flere år efter, at de er fraflyttet Danner?

Et bud fra personalet er, at disse kvinder ikke har deltaget i de tilbud, som er kommet til de sidste år, dvs. de har ikke arbejdet med volden på samme måde, som det er muligt for kvinderne at gøre nu. En del af de kvinder, der henvender sig igen, er i etablerede psykologforløb, men ofte hos psykologer, der ikke har kendskab til voldsproblematikker. En årsag til, at en kvinde henvender sig til krisecentret igen, kan fx være, at en kvinde, der går hos en sådan psykolog, ikke synes, at hun får denne rette hjælp, når hun har mødt en ny mand. Kvinden kan bl.a. være usikker på, om mandens adfærd er acceptabel ('normal'), eller om han overskrider hendes grænser. I og med at psykologen ikke kender til disse problemstillinger og ikke forstår de mekanismer, som en voldsrelation indebærer, kan vedkommende ikke hjælpe kvinden.

At en kvinde henvender sig igen til Danner kan også skyldes omsorg for børnene. Når børnene bliver ældre, kan der opstå nye problemstillinger, som kvinden kan have vanskeligt ved at håndtere. Kvinden skal nemlig besidde nogle andre 'mor-kompetencer', når børnene bliver teenagere; der skal iværksættes nogle

andre grænsesætninger end over for for mindre børn. Det kan også dreje sig om, at en datter er begyndt at have kærester, hvor moderen kan være bekymret over, om datteren kan finde ud af at sætte grænser i en sådan relation. Kvinden kommer i tvivl om, hvad hun skal gøre, og så bliver hun angst. Der er vigtigt at være opmærksom på, at der hele tiden kan forekomme en retraumatisering af volden. Når det er vanskeligt at finde forståelse og hjælp i det omgivende samfund og i det offentlige system, er det oplagt at søge vejledning og støtte på det krisecenter, hvor man ved af erfaring, at medarbejderne forstår disse problemstillinger. En anden dimension af mor-barn-relationen er, at børnene med tiden bliver mere åbne om deres oplevelser med vold, og at de kan have behov for at tale om disse erfaringer. Det kan kvinden behøve hjælp til at håndtere. Kvinden kan også opsøge Danner igen, fordi hun er nødt til at samarbejde med eksmanden/ekspartneren i relation til børnene. Hun kan søge råd om, hvordan hun skal tackle et sådant samarbejde, som kan være vanskeligt på forskellig vis (han kan chikanere hende, hun har måske ikke fået bearbejdet volden tilstrækkeligt mv.).

Skønt der ikke er tilstrækkelige ressourcer til at tilbyde disse kvinder hjælp i det omfang, der er behov for, afsætter krisecentrets medarbejdere alligevel tid til at støtte disse kvinder bedst muligt. At kvinderne henvender sig til Danner er tegn på, at de ønsker at fastholde et liv uden vold, hvorfor det er afgørende at støtte disse kvinder. Ifølge krisecentrets formål er man forpligtet til at hjælpe disse kvinder, og politikken er, at man ikke afviser kvinder, der henvender sig om hjælp.

Man kan således konstatere, at skønt disse kvinder oprindeligt ikke indgik som en målgruppe for efterværnsarbejdet, støtter krisecentret dem alligevel. Ambitionen er, at krisecentret må udvikle sig i takt med, at man erfarer, hvilke behov forskellige kategorier af kvinder har. Det betyder, at man på længere sigt ønsker at tilbyde efterværnstilbud, der er tilpasset kvindernes behov over en længere tidsperiode, dvs. tilbud som kvinderne kan benytte sig af, når nye (og gamle) problemer melder sig. For, som en medarbejder formulerer det: "Vi har jo ikke afleveret kvinderne og deres børn på en mark; vi har afleveret dem ind i et system, som har til opgave at løse nogle ting. Men kvinderne har ikke altid fået den hjælp, som de skulle have haft".

KONFERENCER: KVINDER I EFTERVÆRN

At afholde konferencer er en måde at organisere personalets arbejde på, således at man sikrer, at medarbejderne får sparring på de forløb, de er ansvarlige for. Kvinder (og børn) i efterværn bliver igennem hele forløbet gennemgået i forhold til status på deres situation, og hvor hjælpen skal sættes ind mv., men der er blevet udviklet stadig mere forfinede udgaver af møde- eller konferencemodeller.²¹ I den nuværende model er der konference én gang om ugen i 3 timer. Én gang om måneden er der fokus på kvinder i efterværn.

Der er en strukturel ramme for konferencen med nogle bestemte procedurer, en tidsramme og med en ansvarsfordeling mellem hhv. en tovholder, en kontaktperson (for kvinden og/eller hendes barn/børn) og medarbejderne på krisecentret. Endvidere er der en konferencemodell for såvel en nyindlogeret kvinde som for en kvinde og for et barn. De to sidste er udformet således, at der udvikles en stadig uddybende forståelse af hhv. kvinden og barnet. Modellen er opbygget i 5 faser, og for en kvinde indeholder den følgende elementer: 1) beskrivelse af kvinden ud fra foreliggende fakta ud fra 10 fokuspunkter såsom

²¹ Konferencemodellen er inspireret af Kollegial Vidensdeling (KVIFA-modellen) udarbejdet af Karin Kildedal i forbindelse med projektet 'Kvalitet i anbringelsen' ved Københavns Kommune.

hendes baggrund, signifikante hændelser i hendes liv, mestringsstrategier eller 'alternative historier'²², hendes trivsel, hverdag og relationer, aktuelle udfordringer i arbejdet med kvinden, 2) en 'refleksionsfase' hvor deltagerne diskuterer de nævnte punkter, 3) en 'løsningsstrategifase' hvor deltagerne taler om, hvilke tiltag der skal iværksættes, hvem der skal gøre det, og hvad der ikke skal handles på, 4) 'tvivlsfasen' hvor forhold der skal afklares og/eller undersøges nærmere noteres. 5) 'Bevidningsfasen' er ikke relevant for alle kvinder i efterværn, men den indeholder en metode, som man kan tage i brug. En medarbejder, der har været 'bevidner', kan fortælle om en 'bevidningsforløb' til en konference for at belyse kvindens situation. At 'bevidne' indebærer, at et 'vidne' fortæller sin historie, mens en anden kvinde (her en kvinde i efterværn) lytter til beretningen: en kvinde, der er kommet ud af volden, fortæller sin historie; hvordan hun er kommet ud af volden, og hvordan hun lever nu. Den lyttende kvinde interviewes efterfølgende af medarbejderen ud fra nogle bestemte spørgsmål: 1. Hvad blev du specielt optaget af?, 2. Hvad siger det om, hvad der er vigtigt for den person/Får du et særligt billede af?, 3. Hvordan var det at lytte til, og hvilke beretninger fra dig eget liv, kom du til at tænke på?, 4. Hvor bringer det dig hen?

Krisecentrets personale har i projektperioden fået udviklet en fælles metodisk tilgang, idet de igennem et år har gennemført et uddannelsesforløb i narrativ samtalepraksis. At have et sådant fælles redskab har vist sig at være meget givtigt både i forhold til at kunne støtte kvinderne og internt blandt personalet.

FRA GUIDEORDNING TIL AD HOC-MODEL

BAGGRUNDSHISTORIE

Netværksgruppen, som består af frivillige, påbegyndte sit arbejde 1. juni 2005. Ud over at stå for forskellige værksteder (fx keramik og syning) og aktiviteter for kvinder og børn, der hhv. bor eller har boet på krisecentret, varetog gruppen ad hoc-opgaver såsom ledsager- og bisidderfunktioner, opgaver i forbindelse med kvinders flytning til egen bolig, praktisk støtte til kvinderne og barnepasningsordninger. Både de frivillige og kvinderne har været meget tilfredse med denne form. Succeskriteriet var opfyldt, når opgaven var udført og/eller givet videre til relevante instanser. Begge parter var også tilfredse med, at der var mulighed for, at den samme frivillige udførte flere opgaver for den samme kvinde. Det skabte tryghed og tillid i en kontekst, hvor kvinden ellers møder mange forskellige frivillige.

Siden 2004 har krisecentret haft et samarbejde med Dansk Røde Kors' Kvindenetværk. Ordningen indebærer, at man 'matcher' en kvinde fra krisecentret med en besøgsveninde, og at denne relation fortsætter, når kvinden er flyttet i egen bolig. Især etniske minoritetskvinder har benyttet sig af dette tilbud. Ud over disse individuelle besøgsveninderrelationer tilbyder besøgstjenesten også månedlige fællesspisninger²³

²² Det er kvindens kontaktperson, der til en efterværnskonference kan fremlægge, hvilke mestringsstrategier, som kvinden har fortalt om i de individuelle samtaler. Disse strategier henviser til, at kvinden, selvom hun ikke nødvendigvis har tænkt bevidst over det, har haft nogle strategier til håndtering af mandens vold mod hende, fx at have sørget for at få børnene væk - få dem ind i et andet værelse eller ind hos naboen. At få kvinden til at gentænke voldsforløbene er med til at styrke hendes selvværd og bidrager til, at hun kan se sig selv som handlekraftig.

²³ I et år foregik disse fællesspisninger på Danner, men siden begyndelsen af 2007 er de henlagt til Dansk Røde Kors' egne lokaler på Nørrebro.

og andre aktiviteter såsom besøg i Tivoli ved juletid, tur til Kongens Have til børnejazz og museumsbesøg. Besøgstjenesten imødekommer et behov hos kvinderne, som krisecentret ikke kan opfylde. Kvinderne har været meget glade for ordningen, især de kvinder der bor i egen bolig. Relationen udgør et vigtigt skridt i selvstændigheds- og netværksskabelsesprocessen.

Erfaringer viser imidlertid også, at denne besøgstjeneste hovedsagelig henvender sig til kvinder, der er forholdsvis selvstændige og som er relativt godt i gang med en integrationsproces. Derimod har de mest sårbare kvinder, dvs. de, der er stærkt marginaliseret både i forhold til arbejdsmarkedet og samfundet generelt, herunder af sproglige og psykologiske årsager, ikke gavn af ordningen. Nogle af disse kvinder kan ikke overskue ordningen, mens andre ikke synes, at ordningen kan hjælpe dem på de måder, som de har behov for. En uheldig side af ordningen er, at der kan forekomme uensigtsmæssige sammenfald mellem krisecentrets efterværnsarbejde og besøgsvenindens indsats.²⁴

Nogle etniske minoritetskvinder, som er på krisecentret, har uddannelser fra oprindelseslandet og har også været erhvervsaktive dér. I Danmark er deres uddannelses- og arbejdsmuligheder imidlertid begrænset bl.a. pga. sproglige barrierer, og de får ofte jobs, som de er overkvalificerede til. Kvinfor's Mentornetværk kan være en vej til at få kvinden ind i et job eller en uddannelse. Der er imidlertid en række livsbetingelser der skal være opfyldt, før end en kvinde har gavn af en sådan relation, hvorfor få kvinder fra krisecentret har benyttet sig af denne ordning.

Da efterværnsteam, som bestod af Henriette Højberg og en pædagog, i løbet af 2006 fandt ud af, at behovet for efterværn var større, end de kunne håndtere, udsprang ideen om en mere struktureret guideordning baseret på frivillige. Der blev således lagt op til, at der skulle udvikles en større og/eller anden form for indsats end den, som Netværksgruppen kunne varetage.²⁵ Tanken var desuden, at de frivillige skulle udgøre rollemodeller i bred forstand for de kvinder, som de var guider for, og dermed skulle relationen virke integrationsfremmende.

Det er på denne baggrund at udformningen og den efterfølgende udvikling af en guideordning skal ses. Tanken var, at 1) den skulle målrettes kvinder, som ikke kunne bruge hverken Dansk Røde Kors' Kvinde-netværk eller Kvinfor's Mentornetværk, dvs. de mest sårbare kvinder som krævede en særlig indsats. 2) Fokus skulle være på at støtte kvinden socialt og praktisk i udslningsfasen, dvs. i etableringen af et selvstændigt liv. Og 3) guidearbejdet skulle foregå i tæt samarbejde med efterværnsteamet inden for nogle faste rammer, hvorfor der skulle udarbejdes en 'guidesamarbejdsaftale'.²⁶

²⁴ Der kan måske også være et spændingsfelt mellem den voldsforståelse og dermed den tilgang til kvinden, som Danners krisecenter repræsenterer og de forståelser, som de respektive besøgsvenner anlægger. Dette knytter an til spørgsmålet om den øgede professionalisering, der er på dagsordenen i forhold til socialt arbejde, herunder det arbejde der foregår på krisecentre.

²⁵ I forbindelse med 2005-projektet havde Henriette Højberg taget kontakt til Frelsen Hærs Krisecenter Svendbjerggård for at hente inspiration til udvikling af efterværnsarbejdet på Danner. Erfaringer herfra viste, at en medarbejder højst kan arbejde med 8 kvinder samtidigt, og det kom også til at holde stik på Danners krisecenter. Se www.svendbjerggard.dk, hvor man bl.a. kan finde 'Rapport om efterværnsarbejdet', der beskriver grundlaget for stedets arbejde, og hvordan man arbejder med efterværn. Pr. 1. januar 2010 er hver ansatte medarbejder på Danners krisecenter, der er involveret i efterværnsarbejdet, i gennemsnit ansvarlig for 4 til 5 kvinder i kombination med deres andre arbejdsopgaver.

²⁶ I praksis viste det sig, at en formaliseret aftale eller kontrakt primært var til glæde for de frivillige i den forstand, at der blev sat en vis ramme for samarbejdet med kvinderne. Kvinderne derimod havde fokus på, at de kunne få noget hjælp og støtte, og de havde vanskeligt ved at overskue betydningen af en skriftlig aftale.

BAGGRUNDSGRUPPENS FORSLAG OG IMPLEMENTERING AF EN GUIDEORDNING

I perioden 1. september 2006 til 1. marts 2007 var der nedsat en baggrundsgruppe bestående af 3 fra Netværksgruppen, som havde erfaring med at udføre ad hoc-opgaver for kvinderne. Formålet med gruppen var at komme med bud på, hvordan en guideordning kunne udformes, og hvilke faldgruber og dilemmaer der kunne være ved en sådan model.

Baggrundsgruppen påpegede, at 1) det er vigtigt med faste rammer, så guiden er klar over inden for hvilke rammer og grænser, hun skal operere. Det gælder både tidsmæssige rammer, grænser for hvilke opgaver hun skal påtage sig, og grænser for hvilken position hun bør indtage (derfor fx forslag om at tidsbegrænse guideforholdet, så fokus er på at løse nogle opgaver), 2) at man medtænker et sikkerhedsperspektiv²⁷ og 3) at guiden har kontakt med kvindens efterværnskontaktperson og har mulighed for at 'sparre' med hende.

Der blev afholdt et informationsmøde om guideordningen, men få deltog. Der blev dog rekvireret nogle guider, således at initiativet kunne iværksættes. På to opfølgingsmøder kom guiderne med forslag til forbedring af ordningen, ligesom de påpegede vanskeligheder. Det blev atter understreget, at retningslinjerne for relationen skulle klargøres for begge parter. Fx var det vigtigt, at kvinden blev informeret om, at det ikke var en veninderrelation, og at der ikke måtte være noget økonomisk mellemværende mellem parterne. Endvidere burde der være et obligatorisk opstartsmøde mellem kvinden, guiden og efterværnsteamet bl.a. for at få afstemt forventningerne til ordningen. Man efterlyste også en evaluering af forløbet. Guiden burde også informeres om kvindens historie og aktuelle situation. Endelig blev det anbefalet, at der blev udarbejdet et afskedsritual, der markerer afslutningen af guiderrelationen.

Den frivillige blev klædt på til guide-positionen ved, 1) at hun i forvejen var frivillig, 2) når en kvinde blev visiteret til at have en guide, kom den frivillige til en samtale med den ansvarlige for 'Integrations- og efterværnsprojektet' og dermed for guideordningen, 3) der blev udarbejdet en guidesamarbejdsaftale og 4) der blev jævnlige afholdt møder mellem guiden og den ansvarlige for guideordningen.

Guidens arbejdsopgaver indeholdt hhv. en social og en praktisk del. Den sociale del bestod i at støtte kvinden med afsæt i, hvad hun magtede på det pågældende tidspunkt samt i at have en netværksskabende funktion. Den praktiske del var at ledsage kvinden til forskellige offentlige instanser, lægen eller advokaten; at fungere som guide i det offentlige rum, dvs. lære kvinden at finde rundt i København; i samarbejde med efterværnsteamet at støtte kvinden i fraflytningsperioden, fx være med til at købe møbler, bese lejlighed, kontakte vicevært. Det kunne også være at bistå med lettere istandsættelse af lejligheden eller at hænge gardiner op mv.

I perioden 1. august 2006 til 1. august 2007 blev der gennemført seks guideforhold af 5 guider (den ene varetog to forløb). Det ene af de seks forløb var med en etnisk dansk kvinde, mens de fem andre var med etniske minoritetskvinder. Tre af forløbene bag præg af at være 'learning by doing'-relationer, mens de tre andre fungerede under mere faste rammer.

²⁷ Kvindens eksmand (og dennes eller kvindens egen familie) kan udgøre en trussel mod kvinden og dermed også i en vis udstrækning mod en guide tilknyttet en sådan kvinde.

PROBLEMER VED GUIDEORDNINGEN – OG IVÆRKSÆTTELSE AF EN AD HOC-MODEL

Det viste sig, at der var adskillige problemer med denne ordning. For det første var det meget vanskeligt at rekruttere frivillige til at være guider, og til sidst var der kun én guide til rådighed. Dét at den frivillige skulle indgå i en personlig og individuel relation med kvinden over en længere periode var vanskeligt; et sådant forhold var anderledes, end den frivillige var vant til i sit arbejde på krisecentret. Denne relation var endvidere svær at håndtere, fordi den frivillige og kvinden ikke måtte udvikle et venskab eller en afhængighedsrelation. Der skulle opretholdes en professionel distance, hvilket var kompliceret, når den frivillige kom i kvindens hjem. Det var fx svært at trække og opretholde grænser for relationen, og der var ikke altid sket en klar forventningsafstemning. Fx forventede (eller håbede) nogle kvinder på, at der var tale om en veninderelation. Andre kvinder kontaktede guiden efter, at forløbet var afsluttet. Især når der var børn involveret udgjorde denne balancegang et etisk problem: Hvordan kan man forklare et barn, som i udgangspunktet er sårbart, at den frivillige pludselig ikke kommer mere i hjemmet eller tager med på ture? Guiden havde et uhensigtsmæssigt stort ansvar for kvinden, opgaverne var ikke defineret klart nok (hvornår var en opgave løst?), og tidsrammen for guiderelationen var for lang (flere måneder). Guidefunktionen tog også tid fra den frivilliges andre forpligtelser på krisecentret, ligesom det var krævende at være på mentalt 'stand by' for kvinden over lang tid. De frivillige gav udtryk for, at de foretrak at forpligte sig til afgrænsede opgaver og forløb.

For det andet havde interessen fra kvindernes side for en guide været faldende. Det skyldtes bl.a., at kvinderne fik dækket deres behov for støtte gennem den øgede hjælp, der blev tilbudt på krisecentret. Der var kommet flere ansatte bl.a. gennem projekter som Integrations- og efterværnsprojektet og Børneprojektet. For det tredje var matchet mellem den frivillige og kvinden kompleks; bl.a. var der en del usikkerhed om, hvilke kriterier der skulle ligge til grund for udvælgelsen.

Guideordningen blev nedlagt i begyndelsen af 2008. Den blev erstattet af en ad hoc-ordning (der minder om den ad hoc-model, som Netværksgruppen tidligere varetog).²⁸ Proceduren er således, at en eller flere frivillige i dagvagtgruppen bliver spurgt om de vil hjælpe en bestemt kvinde, som skal flytte i egen bolig. Måske forpligter den/de frivillige sig til at hjælpe et par dage i træk, men der er ikke problemer med at rekvirere frivillige til denne form for arbejde.²⁹

Formålet og fordelene ved ad hoc-modellen er, at den er mere hensigtsmæssig i forhold til at bringe kvinden fra et specialområde (voldsramt kvinde på et krisecenter) over i et normalområde (selvstændig kvinde) ved at få en frivillig i spil som opgaveløser (generalist) snarere end en fagperson som fx en socialrådgiver (specialist). Processen går således ud på at sikre, at kvinden i størst muligt omfang bliver uafhængig af det specialområde som et krisecenter udgør. For det andet er det en fordel, at de frivillige guider løser kortvarige og præcise opgaver sammen med kvinden. For det tredje er forholdet mellem kvinden og den frivillige opgavebaseret snarere end relationsorienteret. Dermed bliver det mere legitimt for den frivillige at afstå fra at påtage sig opgaven. Formidlingen af opgaver foregår stadig via en fast medarbejder, der noterer, at der er indgået en aftale om en bestemt opgave, ligesom hun afstemmer de gensidige forventninger. For det fjerde skabes der synlige resultater for både kvinden og den frivillige. I den forbindelse er det også en fordel, at forskellige frivillige i dagvagten kan varetage en opgave, og at flere frivillige kan

²⁸ Kvinden har altid en kontaktperson, som, hvis der implementeres i et individuelt efterværnsforløb, følger kvinden efter fraflytning. Kvinden kan også have en besøgsveninde fra Dansk Røde Kors' Kvindenetværk.

²⁹ Der har dog vist sig, at der er behov for et 'handy team', da der kan være opgaver, som enten er meget fysisk krævende eller som kræver tekniske kompetencer, som de frivillige ikke er rustet til.

påtage sig samme opgave. For det femte gør den ordning det lettere at forbinde en opgave og en frivillig samtidig med, at opgaverne indgår i de frivilliges arbejdsfelt på krisecentret (modsat før hvor de var kategoriseret som særskilte opgaver).

Konklusionen er, at denne ad hoc-model er yderst velfungerende.

DANSK RØDE KORS' KVINDENETVÆRK

For at få et indblik i en del af det efterværnsarbejde, som er tilknyttet Danners krisecenter, men som varetages af andre parter³⁰, er to besøgsveninder fra Dansk Røde Kors' Kvindenetværk blevet interviewet. Kvindenetværket er et tilbud til kvinder, som flytter fra et krisecenter ud i egen bolig (matchet foregår typisk, mens kvinden er på krisecentret). Formålet med kvindenetværket er, at en frivillig besøgsveninde herfra kan hjælpe med at lette overgangen fra et krisecenter til et liv i egen bolig. De frivillige er underlagt tavshedspligt. Der lægges op til, at den frivillige bruger et par timer om ugen på kontakten med kvinden, og det aftales fra gang til gang, hvad tiden skal bruges på. Nogle gange har kvinden behov for at snakke, gå på cafe eller lave aktiviteter med børnene (fx legeplads), mens andre gange kan der være brug for, at besøgsveninden hjælper til med mindre praktiske ting, eller at hun går med på kommunen eller i statsforvaltningen. Der er tre netværk i København, og disse arrangerer jævnligt fælles aktiviteter såsom fællesspisning, en tur til Legoland eller en skovtur.³¹

Netværkene er organiseret således, at det ene er tilknyttet Danners krisecenter, og de to andre samarbejder med to andre krisecentre i hovedstaden (et netværk kan også samarbejde med en kommune). En besøgsven i hvert netværk leder eller koordinerer netværket og samarbejder – foruden med deltagerne i eget netværk – med de to andre netværksledere og med det krisecenter, som netværket er tilknyttet. I nærværende tilfælde kommer Danner med et udspil om, hvilke kvinder man finder vil have glæde af netværket og hvem af disse kvinder, der er interesseret i at få en besøgsveninde. Endvidere afholdes der møder hver 3. måned mellem netværkslederen og integrations- og efterværnsrådgiveren på Danner for at udveksle erfaringer og kvalificere samarbejdet og indsatsen over for de relevante kvinder. 13 kvinder fra Danners krisecenter har haft en besøgsveninde fra Kvindenetværket, heraf havde de 12 etnisk minoritetsbaggrund.

Besøgsveninden og den enkelte kvinde (i Dansk Røde Kors' regi betegnet som 'modtagerkvinde' eller 'bruger') beslutter, hvor ofte de skal mødes, og hvilke aktiviteter der skal foregå. Mødefrekvensen i eget netværk har været én gang om måneden, mens man mødes på tværs af de tre netværk til fx fællesspisning og andre aktiviteter (såsom biografur, museumsbesøg) ca. hver anden måned. Ideen med at bringe kvinderne sammen på tværs af netværkene er, at møderne ideelt skal være netværksskabende, altså bidrage til, at kvinderne i stadig stigende grad selv danner netværk, så de på længere sigt kan klare sig uden en besøgsveninde. Der har bl.a. været arrangeret en weekendtur til et naturcenter i Nordsjælland for alle tre grupper, dels for at bringe kvinderne sammen og dels for at kvinderne kunne komme ud og opleve en del af Danmark, som de ikke kender særlig meget til.

³⁰ Der har også været et samarbejde med Foreningen Nydansker, hvor 5 etniske minoritetskvinder med børn er blevet matchet med etnisk danske familier med børn. Forløbene har kørt i 6 måneder.

³¹ Se <http://drk.dk/roede+kors+i+danmark/omsorg/kvindenetvaerk>. Ungdommens Røde Kors har i samarbejde med LOKK et tilbud om en mentorordning til etniske minoritetskvinder mellem 18 og 25 år uden børn: 'Connect'. Kvinderne skal enten have været på et krisecenter eller have været i kontakt med LOKK på anden måde. Måske er 'Connect' en mulig fremtidig samarbejdspartner i forhold til Danners efterværnsarbejde for unge etniske minoritetskvinder?

De to interviewede besøgsveninder har været tilknyttet netværket i hhv. 2 ½ og 1 år. De har begge haft ét besøgsvenindeforløb hver med en kvinde med ikke-vestlig og kristen baggrund. De er blevet 'afmatchet' for nylig, dvs. at den formelle besøgsordning er ophørt. De har dog begge stadig kontakt med kvinderne og vil gerne have det fremover, men altså ikke i en formaliseret form. Den ene af modtagerkvinderne har et mindreårigt barn, mens den anden har et teenagebarn, der kom til Danmark for et år siden. Begge besøgskvinder er veluddannede; den ene er gået på pension, mens den anden er omkring 30 år og i fuld beskæftigelse. Sidstnævnte har etnisk minoritetsbaggrund, men er opvokset og uddannet i Danmark.

Begge besøgsveninder har besøgt Danners krisecenter, og de har bl.a. gennem et seminar fået indblik i temaer relateret til mænds vold mod kvinder. I Dansk Røde Kors-regi har der dels været en individuel introducerende samtale, og dels har der været nogle erfaringsudvekslingsmøder med besøgsveninderne i de tre netværksgrupper. Begge efterlyser en mere systematisk indføring i voldsproblematikken og en styrkelse af det organisatoriske arbejde både, når man begynder som besøgsveninde, og mens man indgår i et forløb. Men som den ene påpeger, så er man ikke klar over, hvad man går ind til, før man har talt med kvinderne; de bærer rundt på nogle voldsomme historier. Så det kan på mange måder være "en stor mundfuld", især for yngre kvinder, at være besøgsveninde. Det kan være belastende blot at høre kvindens (lives)historie, og den næste udfordring er så: 'Hvordan kan jeg støtte kvinden til et bedre og mere selvstændigt liv?'. Det er ikke altid lige nemt at vide, hvad man skal stille op. Der er fare for, at besøgsveninden påtager sig en masse opgaver for kvinden (passe hendes børn, ordne praktiske ting som at pudse vinduer og hænge gardiner op). Det kan således være vanskeligt at afgøre, hvornår man hjælper og støtter kvinden, og hvornår man 'tager over' for kvinden, dvs. bliver hendes 'mor' der stiller op.

Ingen af de to besøgsveninder har dog haft problemer med, at modtagerkvinden ønskede en mere venindeorienteret relation eller med at sætte grænser i forhold til kvinden fx i forhold til de nævnte praktiske ting. Begge besøgsvenner er imidlertid bevidste om, at positionen 'besøgsven' falder et sted mellem at "være privat og at være professionel".

De har imidlertid fra andre kollegaer i Kvindenetværket erfaret, at det kan være vanskeligt at holde balancen mellem modtagerkvindens forventninger og besøgskvindens indsats. Fx er der nogle eksempler på, at kvinder med muslimsk baggrund har ønsket hjælp på en måde, som man vil anse for at være "usund, fordi der ikke er noget læring i den". Sådanne kvinder har anlagt en 'Kom og gør noget for mig, for jeg kan ikke finde ud af det'-holdning.³² En sådan tilgang udgør et dilemma for besøgsveninden, hvis hun ønsker at bidrage til, at kvinden skal lære at klare sig selv på så mange områder som muligt (besøgsforholdet bygges ifølge samarbejdsaftalen mellem Danners krisecenter og Kvindenetværket på princippet om hjælp til selvhjælp). Disse to forskellige tilgange kan med andre ord føre til misforståelser og konflikter mellem parterne.³³

³² Man har lignende erfaringer med nogle af de fraflyttede kvinder på krisecentret.

³³ Disse udfordringer minder i høj grad om de erfaringer, som man har gjort sig på Danners krisecenter med den tidligere anvendte guideordning. Udfordringerne er måske et indbygget vilkår i socialt arbejde med udsatte grupper udført af frivillige (jf. Behrens 2004)? Både tidligere og nu foregår der da også et refleksionsarbejde på Danners krisecenter om, hvorledes frivillige kan bidrage til forskellige integrationsprocesser og -strategier: Hvilke rammer skal der være for at få et succesfuldt integrationsarbejde ved brug af frivillige? Hvilke hhv. barrierer og potentialer er forbundet med at bruge frivillige i socialt arbejde med etniske minoritetskvinder? Hvordan kan man få engageret frivillige med etnisk minoritetsbaggrund?

Selvom det til tider har været vanskeligt at råde og støtte den ene modtagerkvinde i forhold til hendes barn, så er begge besøgskvinder meget tilfredse med, hvordan samværet og aktiviteterne med kvinderne har formet sig. Begge har haft, hvad de anser for gode forløb, idet begge modtagerkvinder er blevet stadig mere selvstændige og selvberørende. De har gennemgået en positiv udviklingsproces, hvor der har åbnet sig nye livsudfoldelsesmuligheder, og der er skabt rum for et selvstændigt liv uden vold sammen med deres børn. Den ene kvinde, som har boet i Danmark i en årrække, har altid klaret sig selv økonomisk, og hun har opnået dansk statsborgerskab. Den anden, som har været i landet i få år, er i gang med et uddannelsesforløb, der peger frem mod et arbejde, der kan gøre hende økonomisk uafhængig.

Den ene besøgsveninde fortæller om det mest positive ved forløbet:

"Det var egentlig nogle meget små ting: hun [modtagerkvinden] har meldt sig ind i en fitness-klub, hun prøvede at lære at cykle, hun anskaffede sig en computer og har lært at komme på nettet og har fået en mailadresse. Hun anede ikke, hvad en computer var! Hun har lært at læse et (by)kort – til at begynde med ville hun slet ikke se på et kort: det var for stort for hende. De her ting som er så 'normale' for os, det var så store skridt for hende – og hun har selv taget initiativ til mange af tingene".

Da besøgsveninden opdagede, at kvinden ikke vidste, hvad en computer var, så bookede hun en tid på biblioteket og viste hende, hvordan den fungerede. "Hendes øjne blev store og en helt verden åbnede sig for hende". Det endte med, at kvinden selv købte en brugt computer.

"Hun betragtede ikke sig selv som en succes på nogen måde; hun var et nederlag; hun kunne ikke tale dansk osv., men jeg så jo alle de ting, som hun klarede at gøre. Da jeg sagde, at "Jeg synes sgu, at du er imponerende. Du har gjort sådan og sådan. Det er ikke de kvinder, der har haft alle de gode vilkår i livet og som kommer til tops, der er de stærke. Det er kvinder som dig". Det 'boost', det gav hende at høre dét, var fantastisk. Det var så lidt, der skulle til. Vi har talt om det mange gange siden. Og i dag ser hun sig som en, der kan rigtig meget. Det har været en stor oplevelse".

Man kan konkludere, at dét at have en besøgsveninde kan have en vældig positiv betydning for modtagerkvinden. Forholdet, som ideelt bygger på ideen om hjælp til selvhjælp, kan have både en netværksskabende og en integrerende funktion. Nogle gange kan det dog være vanskeligt at finde den rette balancegang i relationen, ligesom visse kvinder, selv med denne understøttende indsats, fastholdes i et liv præget af ensomhed og isolation. Når besøgsvenindefunktionen fungerer optimalt, er den imidlertid et rigtig konstruktivt redskab til at få kvinder godt på vej til et selvstændigt liv uden vold.

DET INDIVIDUELLE EFTERVÆRNSFORLØB

BAGGRUND

Erfaringer fra 2005-projektet viste, at kvinderne profiterede af et individuelt efterværnsforløb. Det var imidlertid også tydeligt, at der var behov for at videreudvikle og udvide efterværnstilbuddet. Man kunne konstatere, at det var hensigtsmæssigt at inkorporere en frivilligkomponent (guideordningen som blev til ad hoc-modellen), en oplysningskomponent (som blev til Dannerskolen), og en gruppekomponent (socialt gruppearbejde der blev til gruppearbejde og siden til gruppeefterværn) til at løfte opgaven og styrke efter-

værnsindsatsen, især i forhold til etniske minoritetskvinder. Det er en stor udfordring for mange kvinder at flytte fra krisecentret og påbegynde et liv i et nyt hjem. Det krævede til tider massiv indsats fra både efterværnsmedarbejdernes og krisecentrets side, ligesom det krævede samarbejde med eksterne professionelle tilknyttet kvinden og kvindens personlige netværk, var erfaringerne fra 2005-projektet.

Det er langt sværere for kvinderne end tidligere antaget at etablere et nyt liv. Det har vist sig særligt vanskeligt at fastholde et liv uden vold, dvs. ikke at vende tilbage til den voldelige partner eller familie eller ikke at finde en ny kæreste, som er voldelig. Skønt man på krisecentret var bekendt med behovet for en form for efterværn, var der ikke tidligere ressourcer til at tage sig af denne opgave. Det tilbud, som Danners krisecenter kunne tilbyde, var, at kvinden altid kunne henvende sig, hvis hun havde brug for det, og at hun kunne deltage i krisecentrets årlige arrangementer såsom julefest og sommerudflugter. Dét efterværn, som eksisterede før 2005-projektet og Integrations- og efterværnsprojektet, var en indsats, der indebar, at kvinden selv skulle henvende sig.

I løbet af Integrations- og efterværnsprojektet er efterværnstilbuddet i stigende grad blevet udviklet og systematiseret. Det er blevet en indsats, der opererer med både en forebyggende effekt (antallet af kvinder som vender tilbage til den/de voldelige partner/partnere mindskes) og et efterværnsforløb med særlige fokuspunkter og tilbud, som kan 'skræddersys' til den enkelte kvindes behov og ønsker. Denne indsats sker i et samspil med krisecentrets andre efterværnstilbud, fx Børneprojektet.

I forbindelse med en generel strukturomlægning i Danner blev det individuelle efterværnsarbejde omlagt. Fra juni 2008 blev det sådan, at den kontaktperson, som en kvinde får tildelt, også skal varetage efterværnsarbejdet. Det indebar, at fra dette tidspunkt var alle fastansatte involveret i efterværnsarbejdet og ikke bestemte enkeltpersoner eller et særligt team. Alle medarbejdere skulle således sættes ind i de forskellige indsatser, hvilket krævede en betydelig arbejdsindsats fra de medarbejdere, der indtil da havde været ansvarlige for disse. Denne omstrukturering har imidlertid betydet en konsolidering af efterværnstilbuddet i og med, at alle ansatte med kontaktpersonopgaver deltager i arbejdet. De tilegner sig viden om feltet, og de får erfaringer, som kan komme alle medarbejdere og dermed kvinderne til gavn. Endvidere fastholdes viden og erfaring i organisationen (især i en organisation, der som Danner har tradition for en mundtlig vidensoverførelse), som ellers har en tendens til at sive ud, når de er knyttet til nogle få medarbejdere, som af forskellige årsager forlader organisationen enten midlertidigt eller permanent.

ET SKRÆDDERSYET FORLØB

Det individuelle efterværnsforløb består af løbende samtaler mellem kvinden og hendes kontaktperson. Derudover benyttes også mail og sms som kontaktform. Det individuelle forløb påbegyndes, når kvinden indlogeres på krisecentret, idet hun tildeles en kontaktperson, som følger hende, mens hun bor på stedet og til efterværnsarbejdet afsluttes.

Det individuelle efterværnsforløb følger fraflytnings-, etablerings- og rodfæstelsesfaserne. Der er afsat ressourcer til to hjemmebesøg, mens resten af samtalerne foregår på Danner, med mindre særlige vilkår gør sig gældende og særlige aftaler er indgået. Kadencen og antallet af samtalerne varierer alt efter den enkelte kvindes behov. Derfor er der i nogle efterværnsforløb afholdt samtaler på ugentlig basis, mens der i andre forløb er afholdt samtaler hver 2. eller 3. uge. Typisk bliver kvindens behov for kontakt og støtte aktualiseret af breve fra offentlige instanser, mandens/familiens pres, og/eller af problemstillinger relateret til børnene.

Længden på det individuelle efterværnsforløb er mellem 0-6 mdr., dog med mulighed for forlængelse såfremt der er behov for det. Det bliver som regel forlænget til 12 mdr. og i særlige tilfælde op til 1 ½ år. Eksempler på årsager til forlængelse er manglende støtte og mulighed for hjælp fra det offentlige system, voldsudøverens tilstedeværelse fysisk og psykisk (dvs. at kvinden til stadighed er påvirket af udøveren) samt manglende ressourcer til at klare hverdagens udfordringer i egen bolig. Det enkelte forløbs samtalemøder aftales mellem kvinden og kontaktpersonen. Det er også i samspillet mellem kvinden og kontaktpersonen, at det afgøres om kvinden har behov for forlængelse eller ønsker at stoppe forløbet før tid.

Erfaringer viser, at det kan være svært for kvinden at afslutte et efterværnsforløb (særligt de langvarige forløb), men for nogle af kvinderne aftager kontakten til krisecentret stille og roligt over tid. Derefter tager kvinden kontakt efter behov, men hun indgår ikke længere i et aftalt forløb. Nogle kvinder har behov for officielt at afslutte efterværnsforløbet, dvs. at der afholdes en afskedsceremoni, hvor kvinden får en gave og en tale med på vejen. Her er fokus på, hvilke 'landevindinger' kvinden har opnået, mens hun har boet i egen lejlighed. Kvinden orienteres om, at hun altid er velkommen til at deltage i Dannerskolen, i et gruppeefterværnsforløb og i jule- og sommerarrangementerne. Hun er også velkommen til at tage kontakt til krisecentret, hvis der opstår behov for det.

Det individuelle forløb påbegyndes, mens kvinden bor på Danner. Efter nogle samtaler har kontaktpersonen fået fornemmelse af, hvilke behov kvinden har, og hvad hun ønsker for fremtiden. Med afsæt i spørgsmål som: Hvad har du mest brug for at få styr på? Hvad har du mest brug for at få talt om? Hvad 'fylder' for dig nu? pejler kontaktpersonen sig ind på kvinden og hendes situation. De taler om, hvordan de ønsker og mål, som kvinden giver udtryk for, kan opfyldes, og der sker en forventningsafstemning: hvad kan kontaktpersonen hjælpe med, og hvad er realistisk at opnå? Hvordan forestiller kvinden sig, at hun kan nå målene, og hvad forestiller hun sig, at krisecentret kan hjælpe med? Parterne aftaler, at de næste par måneder skal det primære fokus være på nogle bestemte områder. Sådan fortsætter processen igennem hele det individuelle forløb med det mål for øje, at kvinden bliver stadig mere selvstændig.

I et sådant forløb tages en bred vifte af emner og problemstillinger op såsom vold, uddannelse, netværk, arbejde, økonomi, hvordan søger man ydelser fra det offentlige, hvordan betaler man skat, børneopdragelse, kønsforhold og dansk kultur. Kontaktpersonen hjælper kvinden i relation til juridiske, lovgivningsmæssige og socialfaglige felter (hvis kvinden fx er udvisningstruet, eller hvordan man kan sikre, at kvinden kan opnå en muslimsk skilsmisse). Kontaktpersonen udgør en blanding af en informationsbank, en uddannelseskilde og en personlig rådgiver, som kvinden kan tale med om meget personlige emner. Kontaktpersonen opmuntrer kvinden, når hun ikke kan forestille sig en fremtid uden vold, når kvinden er udvisningstruet, og under de op- og nedture, som kvinden typisk gennemlever.

For kvinderne betyder dét, at kontaktpersonen kender deres historier, en høj grad af tryghed. Det gælder ikke mindst for de udvisningstruede kvinder. De knytter sig i særlig grad til kontaktpersonen, fordi de er så sårbare. Kontaktpersonen bliver deres fortrolige og den mest centrale person i deres liv, idet hun er 'tovholder' for alle de vigtige dimensioner i deres liv, som en kontaktperson formulerer det. Disse kvinder søger tilbage til kontaktpersonen, når de har brug for hjælp igen senere. Kvinderne har erfaret, at de hos netop dette menneske har kunnet få hjælp, forståelse og støtte. Derfor er kontinuiteten afgørende, dvs. at det er den samme person, der holder kontakten igennem hele forløbet.

Man kan karakterisere det individuelle forløb som et specialdesignet eller skræddersyet efterværnstilbud, der bl.a. indeholder elementer fra Dannerskolen og gruppeefterværnet. Kontaktpersonen har kendskab til de temaer, der indgår i disse grupperelaterede indsatser, som nogle af kvinderne også tager del i (men langt fra alle). Dannerskolens aktiviteter lærer ideelt set kvinden at navigere i samfundet, dvs. den

indeholder en udadvendt medborgerskabs- og deltagelsesambition, mens et gruppeefterværn har en selvreflekterende karakter. Dét, som det individuelle forløb ikke kan tilbyde, er den 'spejlingseffekt', der er i at høre andre voldramte kvinder fortælle om deres liv og erfaringer og opleve, at der er mange fællestræk ved dét at have været udsat for vold af en partner. Et ofte hørt udsagn, når kvinderne deler erfaringer, er: 'Har du været gift med min mand?'. At høre om at andre mænd har opført sig som ens egen mand, og at andre kvinder har handlet på samme måde som én selv, er en vigtig 'øjeblik'. Derfor er det yderst givtigt, at kvinder kan kombinere det individuelle og de grupperelaterede tilbud.

Erfaringen viser, at kvinden efter fraflytningen stille og roligt får skabt et nyt hjem. Men erfaringer viser også, at det er i etableringsfasen, at mandens og/eller familiens pres på kvinden begynder at blive større (dvs. større end da hun boede på krisecentret).³⁴ Det kan for nogles vedkommende blive stadig vanskeligere at holde voldsudøveren eller voldsudøverne på afstand. Det kan i særdeleshed blive svært for kvinderne med børn pga. forældreansvarsloven, fordi den indebærer, at kvinder med børn på den ene eller anden måde skal forholde sig til og leve med, at den voldelige ekspartner (hvis han er den biologiske far til barnet/børnene) befinder sig et sted i (periferien?) af hendes liv og hverdag. Men etableringsfasen indebærer også, at kvinden så småt begynder at kunne overskue sit liv og sine muligheder. Der opstår ofte en glæde ved at have 'klaret skærene' og ved at få en hverdag til at fungere på bedst mulig vis. Der er en række kvinder, som i denne fase begynder at have et mindre behov for kontakt med krisecentret og som i højere grad begynder at benytte egne netværk både professionelt og privat. Der er imidlertid også en stor gruppe af kvinder, som lever med en stor ensomhedsfølelse, og som giver udtryk for, at det er svært at bo alene, at de savner eksmanden/familien, og at de finder det vanskeligt at navigere i det danske samfundssystem. Kontakten til krisecentret, herunder samtalerne i det individuelle efterværnsforløb, aftager for den gruppe af kvinder, der klarer sig. Derimod er den konstant for den gruppe af kvinder, som stadig kæmper med at få etableret et selvstændigt liv i egen lejlighed.

I rodfæstelsesfasen oplever kvinderne ofte, at deres hverdag er blevet nogenlunde stabil. Dog kan stabiliteten blive afbrudt af hændelser og situationer, som kan være meget vanskelige for den enkelte kvinde at håndtere, hvilket kan føles som et tilbageslag i forhold til en ellers positiv udviklingsproces. For en del af kvinderne opstår der en accept af de nye livsvilkår, omend disse ofte er vanskelige. Kvindens liv kan være stærkt præget af en dårlig økonomi/lille rådighedsbeløb, en begrænset dansksproglig kompetence, en manglende tilknytning til arbejdsmarkedet, isolation og ensomhed (et lille eller intet netværk), eksmandens tilstedeværelse både konkret og psykisk, mangel på støtte fra det offentlige og manglende viden om henvendelsesmuligheder (hvem kan hjælpe mig?) og rettigheder (hvad har jeg ret og pligt til?). For nogle af kvinderne bliver det naturligt at afslutte det individuelle efterværnsforløb (de har en hverdag, der fungerer), mens der for andre er behov for forlængelse.

³⁴ Overordnet kan man sige, at presset fra eksmanden om at vende tilbage til ham er mere direkte, når det drejer sig om en etnisk minoritetskvinde, mens det er mere indirekte i forhold til etnisk danske kvinder. For etnisk danske kvinder kan der ske det, at både eksmandens familie, hendes egen familie, venner og bekendte kan tage mandens parti. Han kan også få en advokat (og systemrepræsentanter) over på sin side. Pga. voldens følgevirkninger kan kvinden risikere at fremstå som svag, ustabil og som en 'dårlig' mor. En etnisk minoritetskvinde er mere i fare for at blive udsat for et direkte pres fra eksmanden om at vende tilbage til ham, ligesom hun kan blive presset hertil af ekssvigerfamilien og/eller sin egen familie. Årsager til presset kan være, at eksmanden risikerer blive udvist af Danmark (7-årsreglen), eller fordi det anses for skamfuldt at blive skilt.

Man kan konkludere, at et individuelt efterværnsforløb er yderst afgørende for, at en stor gruppe af etniske minoritetskvinder har mulighed for at kunne fastholde et selvstændigt liv uden vold. Ofte har de ikke andre steder eller personer at hente støtte og hjælp hos, hvilket betyder, at hvis der ikke er et efterværn som dét Danners krisecenter tilbyder, kan og vil det i mange tilfælde føre til, at kvinderne vender tilbage til udøveren/udøverne. Et individuelt efterværnsforløb danner et solidt fundament for kvinderne, idet det er specialdesignet til hver enkelt kvindes behov, hvilket øger deres chancer for at komme ud af volden betragteligt. Når der er børn involveret, hvilket ofte er tilfældet, bidrager et sådant efterværn (i samspil med en børnekontaktperson) til at forbedre den sociale arv. Indsatsen styrker således ikke blot kvindens integration, men også børnenes.

FRA SOCIALT GRUPPEARBEJDE OVER GRUPPEARBEJDE TIL GRUPPEEFTERVÆRN

BAGGRUND OG DEFINITION AF SOCIALT GRUPPEARBEJDE

I løbet af den periode, hvor Integrations- og efterværnsprojektet har været i gang, er der foregået et udviklings- og implementeringsarbejde i forhold til et tilbud om, hvad der først blev betegnet socialt gruppearbejde. Pga. organisatoriske forandringer og personlige livsomstændigheder er tilbuddet blevet varetaget af forskellige medarbejdere, hvilket har betydet, at det har haft varierende form og indhold,³⁵ ligesom den dokumentation af arbejdet, der foreligger, er af varierende karakter. Endvidere har forløbene som nævnt skiftet navn flere gange. Men hvad indebærer betegnelsen socialt gruppearbejde?

En social gruppearbejde-gruppe er en samtalegruppe (dvs. det er ikke en terapiform), hvor fokus er på at diskutere og komme med løsninger på deltagernes problemer. Formålet er at bryde tabuet om vold, at deltagerne skal blive klogere på sig selv og få indsigt i egne handlemønstre samt øge deres forståelse for deres børns behov. Hovedformålet er således, at kvinden gennem deltagelse i gruppen udvikler strategier til en øget styring af eget liv. Grundideen er, at hver deltager kan hjælpe sig selv, og derigennem kan de også støtte de andre deltagere. Gruppemedlemmerne bidrager hver især med deres erfaringer med og holdninger til forskellige problemstillinger. Ved at udveksle og sammenligne erfaringer, følelser og informationer støtter deltagerne hinanden. Endvidere er ambitionen, at det enkelte medlem gennem deltagelsen udvikler sig personligt, bl.a. ved at gruppemedlemmerne støtter hinanden i at prøve nye ting, i at sætte grænser og/eller i at eksperimentere på forskellig vis for at finde den bedst mulige løsning på et problem. Formålet er også, at deltagerne opnår en indsigt i de temaer, som der undervises i under forløbet. Der indledes med en runde, hvor deltagerne har mulighed for at foreslå temaer, som de ønsker, at gruppen skal tage op. Som afsæt forbereder gruppelederne et emne til mødet, og efter runden er det deres ansvar at finde det rette tidspunkt at tage temaet op. Tanken er, at gruppelederne er guider, hvis rolle ideelt set

³⁵ Socialt gruppearbejde blev i begyndelsen af projektet varetaget af to medarbejdere (den ene gik efterfølgende på pension og den anden på barselsorlov), derefter to andre (hvor den ene holdt op og den anden senere gik på barselsorlov). I foråret 2010 er to andre fastansatte medarbejdere ansvarlige for gruppeefterværnsforløbet, således at man kan fastholde erfaringen i huset og bevare kontinuiteten i udviklingsarbejdet.

gradvist nedtones. Alle deltagere har ansvar for gruppens dynamik og udvikling. Alle deltagere har tavshedspligt i forhold til, hvad der bliver talt om i gruppen. Dette markeres ved, at et levende lys er tændt under hele forløbet, og at det slukkes ved afslutningen.

Metoden er ikke udviklet i relation til mænds vold mod kvinder, og der er ingen på krisecentret, der er uddannet i den (en medarbejder, som nu er stoppet på Danner, havde dog arbejdet med metoden i flere år et andet sted). Men bl.a. gennem supervision var det intentionen at udvikle metoden til brug i arbejdet med voldsramte kvinder. Den langsigtede plan var at udvikle en såkaldt 'brugertilrettelagt' udgave af socialt gruppearbejde. Man har dog valgt at omdøbe forløbet først til 'gruppearbejde' og derefter til 'gruppeefterværn' ud fra den betragtning, at så er man ikke bundet til, at arbejdet skal foregå efter en bestemt metodik. Den nuværende form baserer sig i høj grad på viden om og erfaringer med voldsramte kvinder. I det følgende afsnit fastholdes betegnelsen socialt gruppearbejde i den første del (da det blev anvendt i begyndelsen af Integrations- og efterværnsprojektet), derefter glider betegnelsen over i gruppearbejde og til sidst bruges begrebet gruppeefterværn, da dét er det sidste nye, der i spil.

SOCIALT GRUPPEARBEJDE FOR KVINDER BOSAT PÅ KRISECENTRET

Det sociale gruppearbejde, som blev påbegyndt i foråret 2007³⁶, har været opdelt i to spor, nemlig en såkaldt 'inde-gruppe', dvs. en gruppe for kvinder, som bor på krisecentret og en såkaldt 'ude-gruppe', dvs. en gruppe for kvinder, der er fraflyttet krisecentret. Mødefrekvensen har ideelt set været hver 14. dag. Når den værste krise var overstået, blev kvinden visiteret til inde-gruppen, dvs. når kvinden dels bedre kunne overskue sin situation og fremtid og dels kunne deltage i et lidt større forum. Formålet med gruppen var at forberede kvinden på, at hun på et tidspunkt skulle flytte fra krisecentret og etablere et nyt liv uden for Danners beskyttende murer. Det var også et forsøg på at gøre fraflytningsprocessen mindre kaotisk og stressende ved at give kvinden relevante informationer og mulighed for at forberede sig til flytningen. Det viste sig imidlertid hurtigt, at det var svært for mange af kvinderne at forholde sig til fremtiden og til alle de mange ting, der skal foretages i forbindelse med etablering i egen bolig. Det har sidenhen også vist sig, at mange informationer skal gentages mange gange i løbet af fraflytningsfasen. Dét, som optog kvinderne var i højere grad, hvad den vold, de havde været udsat for, havde gjort ved dem samt hvorfor de stadig tænkte meget på voldsudøveren/voldsudøverne. Der var således et ønske om bedre at forstå, hvad de havde været udsat for og om at få indsigt i egne reaktioner (selvbearbejdning).

I gruppearbejdet var der derfor fokus på temaer relateret til, 'hvad volden gør ved dig', og ved møderne blev der ud fra en bevidst metodisk tilgang anlagt en afslappet stil, der indbød til hyggeligt samvær. Selvom medarbejderne satte nogle rammer for samtalerne, skulle kvinderne komme med forslag til, hvilke emner der skulle tages op. Det var således i høj grad kvinderne selv, der skulle definere, hvad der var vanskeligt for dem at håndtere. Set fra kvindernes synsvinkel var det vigtigt, at der blev skabt et fortroligt rum, at der var kontinuitet i gruppen, og at det var rart at deltage. Ved at tage udgangspunkt i de problematikker, som kvinderne var optaget af, kom en lang række temaer relateret til vold på banen. Ifølge en af de ansvarlige for gruppen ville deltagerne gerne tale om vold, men på egne præmisser. Kvinderne var glade for, at de ansatte kom med faglig viden, og at de kunne sætte deltagerens erfaringer i perspektiv. Det var dog meget uforudsigeligt, hvor mange deltagere der kom til de enkelte gange: Nogle gange ti, andre gange kun én; nogle gange var der børnepassere, men ingen børn og omvendt.

³⁶ Pga. et forventet medarbejderskift var der ikke planlagt et forløb i efteråret 2007.

Da to andre medarbejdere overtog ansvaret for det sociale gruppearbejde, blev der anlagt en mere undervisningspræget mødeform, nemlig med oplæg af ca. 20 minutters varighed enten ved medarbejdere på Danner eller ved en ekstern oplægsholder (foråret 2008). En vifte af tematikker relateret til vold blev taget op: Hvilken profil kan man udarbejde af voldelige mænd?³⁷ Hvilke reaktioner er forventelige, når man har været udsat for vold? Hvilke reaktioner har børn, der har været udsat for vold og/eller overværet vold mod deres mor?

I denne periode foregik der en faglig opkvalificering, idet de to ansvarlige medarbejdere fik supervision i socialt gruppearbejde-metoden (ved Janne Hammershøj). Selvom der blev gjort en meget stor informations- og rekrutteringsindsats (folder ved indlogering, sms før gruppestart, skriftlige opslag i huset, personlig kontakt), måtte man efterhånden erkende, at inde-gruppemodellen ikke var holdbar. Funktionen blev derfor nedlagt i februar 2009 på grund af manglende tilslutning.

Meldinger fra nogle, der havde deltaget, var, at kvinderne snarere ønskede at mødes for at hygge sig og 'netværke' med andre kvinder end at tage fat om vanskelige emner. Aktiviteter i Netværksgruppen og ved beboermøder³⁸ har imidlertid overtaget denne funktion. Den dalende interesse skyldes formodentlig, at der fra 2005-2006 er kommet stadig flere tilbud på krisecentret, ligesom der er kommet flere ansatte og derfor større mulighed for individuelle samtaler. Medarbejdernes erfaringer er, at kvinderne måske ligefrem havde vanskeligt ved at sortere i og udvælge, hvilke tilbud de havde brug for, og derfor blev resultatet for norges vedkommende, at de ikke mødte op til noget. En anden årsag til den manglende interesse for inde-gruppen var, at mange kvinder på krisecentret har været for kriserammede og/eller behandlingskrævende til, at de har kunnet deltage i tilbuddet.³⁹ Det fremføres endvidere, at nogle kvinder ikke parate til at arbejde med voldstemaet sammen med andre i et formelt forum; disse kvinders behov er af mere social karakter, dvs. de har brug for at mødes med hinanden uden at tale om vold. Dette behov bliver således varetaget af de andre nævnte tilbud.

³⁷ Bl.a. igennem de kvinder, der har deltaget i Integrations- og efterværnsprojektet, er det ifølge ansatte blevet tydeligt, at der er nogle fælles karakteristika ved voldelige mænd, som går på tværs af etniske, nationale og religiøse baggrunde. I begyndelsen er han meget opmærksom på kvinden, han er nærmest overvældende, fx giver han hende gaver, vil hente og bringe hende, han vil gøre alt for hende, og han er meget hurtig til at sige, at han elsker hende. Hun får ikke noget frirum i begyndelsen af relationen til at reflektere over, hvem han er, og om hun vil have et forhold til ham. Kvinden får indtryk af, at hun er den bedste i verden, mens han taler dårligt om sin mor og sine tidligere partnere. Efter en tid begynder den psykiske vold via kontrol: ved at hente og bringe hende ved han også, hvor hun har været og med hvem fx veninder. Han siger, at han ikke kan lide den og den veninde eller ven, og at hun ikke skal se dem. Kvinden giver efter, og efterhånden er hun helt isoleret. Kvindens grænser er rykket, og derefter starter den fysiske vold. Disse fællestræk er ikke ensbetydende med, at alle forklaringsmodeller og voldsudtryk er de samme overalt, men snarere at de grundlæggende mekanismer er ens. Man kan forestille sig, at nogle udtryksformer er ens, mens andre er forskellige afhængige af tid og sted fx kulturel kontekst. Fx er etnisk danske kvinder typisk ikke udsat for familierelateret vold, dvs. at flere fra kvindens egen familie eller fra svigerfamilien er voldsudøvere. Hvis der er andre voldsudøvere end partneren involveret i etnisk danske familier, drejer det sig sædvanligvis om, at manden tvinger kvinden til prostitution, i swingerklub eller til sex med 'husvenner', dvs. der er tale om seksuel vold og flere krænkere.

³⁸ Tidligere kaldt trivselsgruppemøder.

³⁹ Flere ansatte har den tese, at brugere af krisecentret havde ændret sig mod stadig flere, som enten pga. trusler fra mandens/familie-ens side har et behandlingsbehov eller pga. andre årsager ikke kan opholde sig på Danners krisecenter. Disse kvinder henvises til andre mere egnede krisecentre, behandlingsinstitutioner mv.

(SOCIALT) GRUPPEARBEJDE FOR FRAFLYTTETE KVINDER

Ude-gruppen (som over tid er blevet til hhv. gruppearbejde og gruppeefterværn) holder møde hver 14. dag og fokus er på udfordringer og barrierer efter at være flyttet i egen bolig, fx problemstillinger i forhold til tilbagefald og netværksdannelse. I dette regi kan kvinderne således stille spørgsmål og få hjælp til at komme videre med deres problemer. I udgangspunktet kan kvinden deltage i gruppen i højst 6 måneder, men tidsrummet kan forlænges. For at kvinden kan deltage i gruppen skal hun visiteres, hvilket sker ud fra udvælgelseskriterier såsom, at hun er flyttet i egen bolig uden den/de voldelige partner/partner i Københavnsområdet, hendes dansksproglige kompetence samt refleksionsniveau og forandringsvillighed.

Der har været forskellige vanskeligheder i forhold til disse forløb, ligesom forskellige løsningsforslag har været diskuteret. 1) Der har været relativt få kvinder, der levede op til visitationskravene, herunder det sproglige krav. Derfor har det været overvejet, om man skulle have mulighed for at bruge tolk. 2) Der har været en manglende motivation fra kvindernes side og 3) erfaringer viser, at der skal være mindst fem deltagere i en gruppe, for ellers er der for lidt dynamik, og gruppen er for sårbar, når ikke alle deltager hver gang. Der er overvejet forskellige strategier til at overkomme disse barrierer: 1) et samarbejde med andre krisecentre i forhold til rekruttering af kvinder (er stadig på idéplan), 2) en folder i indlogeringsmappen⁴⁰, 3) avisannonce for at rekruttere voldsramte kvinder, som enten har boet på krisecenter, eller som ikke har boet på krisecenter (ikke implementeret), 4) at gruppearbejde bør være obligatorisk for kvinder, som bor på krisecentret (man hævder dog primært til den forestilling, at der i en anbefaling fra professionelle er indbygget en motivationsfaktor).

ET EKSEMPEL PÅ ET GRUPPEARBEJDEFORLØB

Det forløb, der kørte i foråret 2008, er veldokumenteret og anses af de ansvarlige medarbejdere for et vellykket forløb. For at få et indtryk af, hvilke problemstillinger kvinderne kæmper med, og hvor stor en indsats, der lægges i arbejdet, præsenteres en forløbsbeskrivelse. I det følgende beskrives, hvilke tema-tikker gruppelederne tog op, hvilke problemstillinger de tre deltagere fandt vanskelige at håndtere, samt en opsummering af gruppeledernes evaluering og erfaringsopsamling (herunder hvad de fandt vanskeligt at håndtere til møderne).

Der var oprindeligt tilmeldt fire kvinder, men den ene kom ikke til de to første møder, hvorfor hun ikke kunne deltage i det videre forløb på i alt 8 gange. Af de tre resterende havde de to ét barn hver; to havde etnisk minoritetsbaggrund, mens den ene var etnisk dansk.⁴¹ Den ene talte ikke særlig godt dansk, men hun var meget motiveret for at deltage i gruppen. Temaer, som gruppelederne tog op de forskellige gange, var: 1) dét at bo i egen lejlighed (hvordan tackler du at bo alene i en lejlighed; hvilke udfordringer synes du, der er; hvad fungerer godt; hvordan tackler du at være ude af det fællesskab, som findes på krisecentret; hvordan fungerer din lejlighed, mangler du fx noget), 2) kvindens reaktioner under og efter et voldeligt forhold

⁴⁰ Dette er blevet afprøvet, men havde ikke den forventede effekt. Nu er der informationer om de forskellige efterværnstilbud i Velkomstmappen, som kvinden får udleveret, når hun indlogeres på krisecentret.

⁴¹ Man har gode erfaringer med, at deltagerne har både etnisk minoritetsbaggrund og etnisk dansk baggrund. Særligt i forhold til diskussioner af, hvilken betydning kvindens etniske, raciale og kulturelle baggrund har i relation til vold (fx genkendelighed på tværs af etniske og nationale grænser af den voldelige partners adfærd) eller i relation til, hvilken behandling kvinden har været udsat for af fx en vicevært eller systemrepræsentanter. Begge grupper af kvinder kan have fået en dårlig behandling, hvilket har ført til en snak om, at negative reaktioner ikke altid kan begrundes med fremmedfjendskhed eller racisme.

(hvordan og hvornår er man voldsramt; hvordan kan volden skifte form; hvordan kan man mærke, hvad der er godt for en), 3) brainstorm blandt deltagerne om, hvilke karakteristika deres voldelige mænd havde; hvordan skal de forholde sig til mænd fremover, 4) medmisbrug, 5) kærlighed (hvad forstår deltagerne ved kærlighed; hvad skal der til for at være i et sundt forhold), 6) børns reaktioner på vold (hvilke reaktioner udviser mine børn; hvordan kan jeg støtte mit barn). Disse temaer var kombineret med oplæg om hhv. 'voldsspiralen', om kvindens reaktioner på vold, herunder statistiske oplysninger, profil af en voldelig mand, profil af en medmisbruger og børn og vold.⁴²

Hver mødegang var struktureret således, at det begyndte med en runde om, hvad kvinderne havde gjort af godt for sig selv siden sidst, og hvad de havde været optaget af siden forrige gang. Mødet blev afrundet med spørgsmålet: Hvilke ting vil du tage med dig hjem i dag? Det blev anbefalet, at deltagerne til næste gang skulle gøre noget godt for sig selv fx gå en tur, tage en middagslur, drikke en kop varm kakao mv. De fik også en lille gave fx chokolade til kakao eller en blomst. Kvinderne fik også en 'refleksionsbog', hvor de kunne nedskrive deres tanker og erfaringer. Ideen var, at kvinderne kunne bruge bogen som et privat refleksionsrum.

Problemstillinger, som optog deltagerne, og som de fandt svære at håndtere, var: ensomhed; angst for eksmand/ekskæreste, herunder hvordan de skulle håndtere forholdet til denne, når der var børn involveret (forældreansvarsloven); vanskeligheder ved at håndtere sit barn; hvornår holder man op med at være voldsramt; hvordan kan man beskytte sig selv i forhold til offentlige og private institutioner: hvor meget af sin (volds)historie skal man fortælle; manglende kontrol over eget liv, fx hvorfor man involverer sig med en ny kæreste; om kvinden var glad for sin lejlighed eller ej; hvordan kan man bede om hjælp og støtte i eget netværk – og om hvor vigtigt det er for kvinden at have dette (ofte spinkle) netværk; vigtigheden af at gøre noget godt for sig selv – og hvordan man gør det; grænsesætning i forhold til ekspartner og på andre områder fx i relation til at påtage sig arbejdsopgaver.

Gruppelederne fandt det vanskeligt at håndtere, når en deltager viste følelser (fx græd). De var også usikre på, hvordan man bør forholde sig, når en kvinde reagerer på uforståelige måder (fx griner uden at ville fortælle hvorfor). Og hvordan håndterer man konflikter mellem deltagerne? Hvordan forholder man sig til, at der er tegn på, at en kvinde involverer sig med en ny voldelig mand? Hvordan støtte en kvinde, der er ved at glide ind i en depression? Hvordan kommer man tavshed i gruppen til livs? De to medarbejdere var glade for deres samarbejde, ligesom de havde haft stor nytte af supervisionen ved Janne Hammershøj. De havde mulighed for at diskutere arbejdsprocessen, og de fik respons på, hvordan de skulle håndtere bl.a. nogle af de nævnte vanskelige emner og situationer.

Ifølge gruppelederne fungerede deltagerne godt sammen på tværs af nationale og sproglige forskelle, forsørgelsesstatus, og om de havde børn. Den indledende runde om, hvad deltagerne havde været optaget af siden sidste møde, temaer om volden og dens konsekvenser, herunder tegning af voldsspiralen og profilen af den voldelige mand, fungerede godt. Disse temaer bidrog både til at forklare, hvad der var sket, og til at give kvinden redskaber i forhold til fremtidige mænd. Samtaler om kvindens skamfølelse var også vigtig, og det blev foreslået, at dette emne bør tildeles mere opmærksomhed fremover. At 'brainstorme' og lave gruppeøvelse samt at bruge tavlen virkede aktivitetsfremmende. Derimod fungerede ideen med gaverne ikke: kvinderne skulle lære at sætte mere tid af til sig selv, lære at lytte til egne behov og at opfylde

⁴² Ikke alle forløb blev gennemført med de temaer, der var sat på dagsordenen fra de ansvarliges side, men stort set alle de planlagte emner blev vendt. En gang blev aflyst pga. manglende fremmøde.

dem. De blev glade for gaverne, men formålet med dem blev ikke opfyldt (det er uklart, hvordan det gik med refleksionsbogen). Det var også vanskeligt for deltagerne at tage hul på 'at bo i egen lejlighed' som det første tema.

En kort skriftlig evaluering af forløbet viste, at kvinderne var tilfredse med hhv. antal deltagere og mødegange, ligesom de havde fundet oplæggene inspirerende: især havde de fået meget ud af temaer som 'kvindens reaktioner under og efter et voldeligt forhold' og 'voldsspiralen' (fungerede med en tegning heraf). Kvinderne syntes også, at de havde fået talt om de emner, de ønskede. De ville gerne have talt mere om børn og vold og om, hvordan man kan ændre sin adfærd. Deltagerne var også glade for, at de stadig kunne få støtte på krisecentret, når de har behov for det.

Personalets overordnede vurdering er, at gruppeefterværnsforløbene har været vellykket i forhold til de kvinder, der har deltaget. Det har også været meget lærerigt i den forstand, at det har givet et godt indblik i, hvor mange fælles problemer etniske minoritetskvinder står over for. Der har været afprøvet forskellige former, hvoraf den ene bevidst anlagde en mere uformel form, mens den anden havde en mere struktureret og undervisningsbaseret form. Begge modeller byggede på et fagligt fundament, og der var mål for, hvilke emner der skulle på dagsordenen mv. Man kan forestille sig, at en blandingsudgave af disse to modeller vil fremme både antallet af kvinder, der ønsker at deltage og deltagerens udbytte af forløbet. Det tyder nemlig på, at hverken indholdet eller formen i udgangspunktet skal virke 'skoleagtig' og (for) truende, men at det i praksis godt kan indebære, at både personlige og faglige komponenter kan komme i produktivt samspil. Endvidere kan man fremover i hvert enkelt forløb vurdere, hvorvidt der er kvinder, som kan have udbytte af et sådant efterværnstilbud, hvis de får stillet en tolk til rådighed.

Opsummerede kan man konstatere, at hvis de kvinder, der deltager, er motiverede for at gå ind i et grupperelateret forløb, hvor de formår at tage fat på smertefulde og vanskelige emner og være selvreflekterende, så er denne efterværnsindsats et nyttigt redskab til at bringe dem nærmere et selvstændigt liv uden vold. Erfaringerne viser dog, at langt fra alle etniske minoritetskvinder er parate til at drage nytte af tilbuddet. Ikke desto mindre er der en gruppe af kvinder, der i løbet af Integrations- og efterværnsprojektet har haft stor nytte af gruppeefterværnstilbuddet. Man kan konkludere, at forløbene med al tydelighed har vist, at en efterværnsindsats i mange kvinders tilfælde strækker sig over betydelig længere tid, end man havde forestillet sig var nødvendigt, da Integrations- og efterværnsprojektet blev påbegyndt. Mange kvinder har behov for såvel et multifacetteret som et langstrakt gruppeefterværnsforløb.

DANNERSKOLEN

Dannerskolen, som har fungeret siden foråret 2007, består af et oplæg, diskussion og spørgsmål relateret til et bestemt tema. Der afholdes arrangementer ca. én gang om måneden, hvor såvel kvinder der bor på krisecentret som tidligere beboere kan deltage. Programmet, som gentages hvert halve år, består primært af eksterne oplægsholdere, men der medvirker også undervisere fra Danner. Fokus er på at give kvinderne kendskab til en række samfundsmæssige forhold, herunder rettigheder og forpligtelser. Tanken er, at kvinderne skal tilegne sig nogle redskaber til at kunne klare sig selv både praktisk (dvs. anvendelsesorienteret tilbud, fx hvordan man kan blive sin egen 'handy woman') og i forhold til at kunne navigere i det danske samfund. Endvidere er hensigten, at deltagerne skal få indsigt i emner som kvindekroppen, voldsforståelse i bred forstand, og hvordan man kan få (få) penge til at slå til og lægge et budget. De emner, der

undervises i, har udvidet og ændret sig over tid, men der er også en del gengangere, da de har fungeret hensigtsmæssigt:

'Psykisk selvforsvar' ('Somatic Experiencing'-behandler Jytte Hvas-Nielsen): Hvordan reagerer kroppen, når den udsættes for livstruende begivenheder eller andre former for fare? Præsentation af små øvelser, som kan bruges til at genfinde ro og tryk og hjælpe kroppen i balance igen.

'Kvindekroppen' (Nanna Sloth Fries fra Sex og samfund): Hvordan fungerer kvindekroppen? Hvorfor er forebyggende undersøgelser så vigtige? Hvordan fungerer sundhedssystemet (herunder henvisningsmuligheder)? Forskellige former for prævention præsenteres.

'Når kærligheden kammer over' (Susse Larsen fra Danner): Voldsforståelse og voldsspiral, voldens konsekvenser samt hvordan ser en profil af en voldelig mand ud?

'Handy woman' (Lotte Ranneries, Danners vicevært): Gode råd om at bore, sømme, hænge ting op, rense filtre, afløb, skifte sikringer mv.

'Økonomi og penge – budget og økonomi: Hvordan overlever man for små penge?' (økonom Lisbeth Burgaard): Hvordan kan man leve for få penge? Hvordan kan man få en god og sund økonomi? Hvordan ser mine pensionsmuligheder ud?

'Billig, sund og nem mad' (Malika Aghrib/Marima El Boyahyaoui fra Sundhedsformidlerne): Gode råd om kost samt hvordan kan ens vaner og rutiner forandres? Deltagerne laver mad sammen.

'Manden' (Helle Øbo fra Dialog mod Vold): En præsentation af behandlingstilbud til voldelige mænd

Dansk Røde Kors-tilbud (repræsentant fra Kvindenetværket): Præsentation af et tilbud om en besøgsveninde. Hvad indebærer det at have en besøgsveninde, og hvordan fungerer det?

Skønt tilslutningen til Dannerskolen har været svingende betegnes den af de ansvarlige medarbejdere som en succes. Det har været tidskrævende at udvikle og planlægge programmet, ligesom der er arbejde forbundet med aflysninger og deraf følgende omstruktureringer. Det er derfor blevet besluttet, at aflysninger ikke bliver erstattet. Det har efterhånden vist sig, at det er hensigtsmæssigt, at man er mere end én person om opgaven. Endvidere har kvinder, der ikke forstår dansk, ikke kunnet deltage pga. sprogbarrieren, så det bør overvejes, om der skal indkaldes tolke. Det vil dog kræve endnu mere planlægning og en mere fast struktur, idet der skal iværksættes aftaler med de respektive kvinder og tolke. Men samtidig vil det betyde, at flere kvinder kan få glæde af tilbuddet. I forhold til undervisningens indhold har det også vist sig at være yderst relevant, at der kommer et tema om mor-barn-relationer. Derfor er det planen, at der i hvert forløb skal være oplæg ved medarbejdere på Børneprojektet. Endelig har der været en barriere for kvinders deltagelse, at der ikke har været en systematisk børnepasningsordning. Nu er der blevet ansat en fast pædagog, hvilket styrker tilbuddet.

De tre gange, hvor jeg deltog i et arrangement, var der hhv. 8, 5 og 1 deltagere.⁴³ Især de to gange, hvor der var flere deltagere, og hvor det handlede om kvindekroppen og voldsforståelse, var der stor interesse

⁴³ 'Kvindekroppen' (ved Nanna Sloth Fries fra Sex og samfund, 19.11.2008), 'Når kærligheden kammer over' (ved Susse Larsen fra Danners krisecenter, 2.12.2008) og 'Økonomi og penge – budget og økonomi: hvordan overlever man for små penge?' (ved økonom Lisbeth Burgaard 12.3.2009).

fra kvindernes side. Kvinderne var lydhøre, og oplægsholderne var gode formidlere, der havde sans for, at de talte med kvinder, der dels var opvokset i andre lande og dels havde dansksproglige problemer. Den ansvarlige for arrangementet fra Danners side, og som deltog i alle aktiviteterne, kendte tydeligvis deltagerne og havde fornemmelse for, hvor der kunne opstå misforståelser, hvorfor hun greb ind og forklarede eller uddybede dét, som oplægsholderen forsøgte at formidle. Adskillige af kvinderne var meget spørgelystne, fx i forhold til en operation som de havde gennemgået, eller hvad det indebar at være i overgangsalderen eller ulemper ved forskellige præventionsformer. Også da oplægget handlede om voldsforståelse og om profil af en voldelig mand var der en produktiv dialog mellem oplægsholderen og deltagerne og kvinderne imellem. Kvinderne fik både en ny og systematiseret viden og udvekslede erfaringer. At der kun var en deltager (som boede på krisecentret) til det ene arrangement kan bl.a. skyldes, at det var snevejr.

Fra krisecentrets side har man gjort et meget stort arbejde for at få kvinder til at deltage i de to gruppeleterede efterværnstilbud. Der er mange faktorer, der har indflydelse på, hvorvidt kvinderne deltager i Dannerskolen eller fravælger tilbuddet. For de kvinder, der bor på krisecentret, handler det bl.a. om, hvor længe de har boet der, om der er faldet lidt ro over deres situation, om de overhovedet kan rumme at deltage i en sådan aktivitet, som Dannerskolen udgør. Hvis de har børn, går meget af kvindens energi med at tage sig af dem.

For fraflyttede kvinder kan det gøre sig gældende, at de har så travlt med arbejde, skole/uddannelse og børn, at de ikke har haft mulighed for at deltage. Flere af de interviewede kvinder gav udtryk for, at de meget gerne ville være kommet til nogle af Dannerskolens aktiviteter, men at det simpelthen ikke kunne lade sig gøre af tidsmæssige og praktiske årsager. Tidspunktet, sidst på eftermiddagen, er lagt, for at kvinden kan nå at komme efter arbejdstid, men det passer altså alligevel ikke ind i alles tidsplaner.

Det er medarbejdernes erfaring, at kvinderne 'shopper' rundt snarere end følger et bestemt forløb i Dannerskolen, hvilket man ellers forventede, da man påbegyndte tilbuddet. Denne måde at bruge tilbuddet på indebærer, at en kvinde ser et arrangement om fx voldsforståelse. Hun vælger at deltage i lige præcis dét, fordi hun er blevet (mere) opmærksom på, at der stadig er en masse uafklarede sider af de erfaringer, hun har med vold og voldsudøveren. Hun kan med andre ord se en mening med at gå til et sådant arrangement, og hun er modtagelig for den information, som hun bliver præsenteret for. En anden måde at bruge Dannerskolen på er at deltage i det samme arrangement mere end én gang. Begrundelsen for dette kan findes i, at det for nogle kvinder, der kæmper med dansksproglige barrierer, kan være nyttigt at høre om et emne to gange. Det kan også være, at kvinden ikke har noget særligt stort netværk, så derfor er Dannerskolen en vigtig social kontekst for hende at deltage i, når hun er fraflyttet krisecentret.

Konklusionen er, at Dannerskolen er en fantastisk god ide. Ligesom gruppeefterværnet bidrager Dannerskolen til, at etniske minoritetskvinder med et ofte meget ringe system- og samfundskendskab får et nødvendigt og solidt fundament for at kunne navigere i det danske samfund. Med dette tilbud forøges deres chancer for at kunne bringes til at kunne leve et selvstændigt liv uden vold betydeligt, idet en række temaer, der bevæger sig på både et individuelt/personligt og et samfundsmæssigt niveau, ruste kvinderne til at kunne klare sig (bedre). De indsigter og færdigheder kvinderne kan opnå ved at deltage i Dannerskolen, er afgørende for deres integration og deltagelse i det danske samfund.

'ENGLEHUSET'. ETNISCHE MINORITETSKVINDERS ERFARINGER MED EFTERVÆRN

INTRODUKTION

Hvordan ser efterværnstilbuddene ud set fra brugernes side? Hvilke erfaringer og oplevelser med efterværn kan etniske minoritetskvinder fortælle om?

Alle ti interviewede kvinder udtrykte stor taknemmelighed over den hjælp og støtte, som de har modtaget både, mens de boede på Danners krisecenter og i forbindelse med deres respektive efterværnsforløb. Stort set ingen havde noget at udsætte på efterværnsindsatsen. De få kritikpunkter og ændringsforslag, som blev formuleret, drejede sig primært om praktiske ting, mens de boede på krisecentret. Fx var nogle frustrerede over, at der ikke var nok plads i køleskabet, at værelset var småt, at man ikke kunne se udenlandske tv-kanaler, og at det var besværligt at blive lukket ind i huset af de andre beboere.⁴⁴ Mange gav også udtryk for, at det var vanskeligt for børn at bo på krisecentret, og de ønskede, at der blev gjort noget mere for at forbedre deres forhold.

At kvinderne udtrykte stor taknemmelighed over den støtte, som de har modtaget i forbindelse med krisecentret kan ikke undre, når man tænker på, at i de lande, hvor de kommer fra, er der ingen eller meget få krisecentre. Hvis de findes, så er de typisk stærkt stigmatiserede og dermed også de kvinder, der søger tilflugt dér ('dårlige kvinder'). Skilsmisse er ugleset, hvis ikke socialt uacceptabelt, selv når kvinden er udsat for vold. Og selvom en kvindes forældre og søskende accepterer, at hun har forladt ægtefællen, så er det socialt så stigmatiserende, at hun vil have yderst vanskeligt ved at kunne fungere i samfundet. Nogle kvinder afvises af deres egne nære familiemedlemmer, når de fortæller, at de er på krisecenter og ønsker skilsmisse, dvs. de er stigmatiserede både i familien og samfundet. Begge tilfælde er repræsenteret blandt de interviewede kvinder.

Også i etniske minoritetsmiljøer i Danmark råder der en meget negativ holdning til krisecentre, hvilket naturligt nok også påvirker de voldsramte kvinders opfattelse af et sådant sted. En kvinde fortalte fx til en medarbejder, at hendes mand og svigerfamilie i forbindelse med, at en kvinde fra minoritetsmiljøet var taget på krisecenter, havde påpeget, at det var 'et sted, hvor der kom mænd om natten', dvs. et bordel (se også Mogensen & Nielsen 2000:59). Det er således grænseoverskridende for mange kvinder at tage skridt til at henvende sig på et krisecenter, og man kan sige, at de næsten kun kan blive positivt overrasket! Set ud fra et patriarkalsk perspektiv signalerer et krisecenter et første skridt på vej til, at kvinden har mulighed for at klare sig uden en ægtefælles eller andre mandlige familiemedlemmers 'beskyttelse'. Et krisecenter udgør således en trussel, da kvinden kan få social, økonomisk og samfundsmæssig støtte til at bryde ud af et voldeligt ægteskab.

En kvinde, som da hun kom til Danmark, endelig fik mulighed for at bryde ud af et ekstremt voldelig ægteskab, sagde derfor forståelig nok: "Jeg kalder Dannerhuset for 'Englehuset' og medarbejderne for 'englemennesker'. De er ikke som andre mennesker, jeg har mødt. Jeg følte mig meget velkommen, da jeg

⁴⁴ Der var ikke en nattevagt, da nogle af kvinderne boede på krisecentret, så efter klokken 22 på hverdage og efter klokken 16 i weekenden skulle kvinderne indbyrdes aftale at lukke hinanden ind i huset. Siden 2007 har der været en vagt hele døgnet.

kom her. Medarbejderne har et stort hjerte; de har meget bløde hjerter, og de er ærlige ... Mennesker har en høj prioritet blandt medarbejderne. De lytter til, hvad man har at sige – og det hjælper at blive lyttet til” (nr. 5).

En anden kvinde sagde: ”Jeg er så stolt over, hvad de gør på Danner. Det er helt utroligt, at de hjælper så meget. Når der er nogen [etniske minoritetskvinder], der ikke kan så meget, så er det godt, at der er nogen, der kan hjælpe dem. Når man er udlænding, og man ikke kender nogen, og når man ikke er god til sproget, så er det fantastisk, at man kan få den hjælp på Danner”. Og videre: ”Jeg var så glad [for at komme på Danner]. De holder om mig, og de lytter, lytter. Du får snakket ud; for du ved [ellers] ikke, hvem du skal snakke med. Du står helt alene. Her i Dannerhuset får du hjælp. Det er så vigtigt et arbejde, de laver i Dannerhuset. Det er så vigtigt, at kvinder har et sted at gå hen. Jeg kan klare mig selv – det er pga. arbejdet i Dannerhuset. De hjælper dig, og det er dig, der bestemmer” (nr. 1).

Hver gang kvinden går forbi Dannerhuset, takker hun i sit stille sind medarbejderne for den hjælp, som hun har fået. Den gav hende styrke til at komme videre. Hun har fået og får stadig (individuel efterværn) at den støtte, som hun kan ønske sig: ”Jeg fik åbne arme og åbne hjerter” (nr. 4).

”Det [Danners krisecenter] er et meget vigtigt sted. Der er hjerte og hjerne”. Kvinden synes, at det er fantastisk, at hun altid kan få hjælp på krisecentret også efter, at hun er flyttet i egen bolig. Den hjælp, som hun har fået, har givet hende og børnene chancen for et nyt liv (nr. 8).

KVINDERNE

Kvinderne kommer fra Mellemøsten, Asien, Afrika, Mellemamerika og Østeuropa (af anonymitetshensyn nævnes de enkelte lande ikke), og de har boet i Danmark fra 2 til 16 år. Den yngste er sidst i tyverne, og den ældste er omkring 55 år. To er kommet til Danmark sammen med deres familier som flygtninge, mens resten er kommet til landet for at blive gift enten med en mand med samme etniske baggrund som dem selv eller med en etnisk dansk mand (det er tilfældet for 2 af kvinderne).⁴⁵ To af kvinderne har en universitetsuddannelse fra oprindelseslandet, mens de resterende kvinder max. har 10 års skolegang bag sig (flertallet færre år). En taler flydende engelsk, mens to andre taler lidt engelsk. En kvinde taler noget fransk.

Kvinderne har boet på krisecentret mellem 3 måneder og 1 ½ år. Mens de boede på Danner var flere af kvinderne i arbejde, nogle gik til sprogundervisning, mens andre var på overførselsindkomster (arbejdsskade, sygdom/trusler fra eksmand eller varige mén forårsaget af volden, som de havde været udsat for). Efter fraflytning fra Danner er ca. halvdelen i arbejde (flere inden for servicefag: rengøring, ufaglært social- og sundhedsassistent, ekspedient), mens de andre er i gang med en eller anden form uddannelse (et par har arbejde samtidig med, at de er i gang med uddannelse). En er på overførselsindkomst og søger om pension, da hun har varige skader af den vold, som hun har været udsat for. 8 af kvinderne har børn (mellem 1 og 3) i alderen 4 til 25 år. Et par af kvinderne har haft børn i oprindelseslandet, mens de selv har boet i Danmark, men disse børn er nu kommet hertil og bor sammen med deres mor. Flertallet af kvinderne kæmper med dansksproglige barrierer, hvilket sætter grænser for deres uddannelses- og arbejdsmuligheder (det gælder også dem, der har været i Danmark i længst tid). Flere er i gang med en 9.-10. klasses eksamen samtidig med, at de går til danskundervisning. Et par satser på at uddanne sig til social- og sundhedsassistent, mens en arbejder på at blive buschauffør. En af de veluddannede kvinder er i gang med endnu en universitetsuddannelse, mens den anden veluddannede har planer om at søge ind på en videregående.

⁴⁵ Et interview foregik med tolk, mens et andet foregik på engelsk.

GRUPPERELATEREDE EFTERVÆRNSFORLØB

Fire af kvinderne har gennemgået både et individuelt og et grupperelateret forløb, mens de seks andre har modtaget et individuelt efterværnsforløb.

En af kvinderne, som har deltaget i et gruppeefterværnsforløb, siger, at det er en stor støtte at komme og snakke med andre kvinder om forskellige problemstillinger relateret til vold. Fx om det vanskelige ved at forlade en voldelig partner: ”Man skal tage sig sammen og sige, ’nu er det nok!’, men hvis du er i den situation [i en relation med en voldelig partner], er det svært at gå ... Man skal i hvert fald finde det rigtige tidspunkt, ikke. Der er jo mange, der synes, at ’du kan jo bare gå’, men det er ikke så nemt ... Og selvom man som jeg gik fra ham, så var jeg stadig forelsket i ham ... Når man er i den situation, kan man ikke være klogere ...”. Og videre siger hun, at ”det er rigtig svært, når man ikke har sin familie i nærheden ... Selvom man har veninder, kan det være svært at vide, om du kan stole på dem” (nr. 2).

En af kvinderne har deltaget i flere af Dannerskolens arrangementer fx om kvindekroppen, om voldsforståelse og voldsspiralen og om psykisk selvforsvar. Da hun både ”går i skole” - hun er ved at tage 9. klasse eksamen, arbejder og har børn at tage sig af, har hun ikke tid til at deltage mere. Det beklager hun, for hun vil gerne lære noget nyt, ”det er altid en udfordring at lære noget nyt”. Hun synes, at det er nogle meget relevante temaer, der tages op både i Dannerskolen og i gruppearbejdet. ”Man kan også altid spørge om tingene og få et svar”. Hun kan ikke komme på nogen emner, som hun har savnet at få belyst. Selvom kvinderne, der har deltaget i de aktiviteter, hun har været til, kom fra forskellige sproglige baggrunde, syntes hun, at hun forstod, hvad der foregik, bl.a. fordi ”personalet var så hjælpsomme og forstående. De var gode til at forklare tingene”, når deltagerne ikke forstod forskellige ord og begreber (nr. 3).

Den ene af de kvinder, der har modtaget både et individuelt og et grupperelateret efterværn, har deltaget i stort set alle Dannerskolens aktiviteter, og nogle har hun endda deltaget i to gange. Hun synes, at hun har haft stor nytte af de forskellige foredrag, især de der handler om voldsforståelse og voldsspiralen mv. Hun har kunnet bruge informationer om, ”hvordan man kommer ud af det [et voldeligt forhold] og om, hvordan man skal passe på sig selv” (nr. 1).

En kvinde, der har deltaget i et gruppeefterværnsforløb siger, at det var godt at lære noget om, hvordan man kan se efter symptomer på, om en mand er voldelig eller ej (når hun møder nye mænd). Det var også lærerigt at se tilbage på det forhold, som hun havde forladt: ”Der var rigtig mange ting, der ramte mig, fx at han lover meget, men ikke holder det!” (nr. 7).

Kvinderne anvender ikke de tilbudskategorier, som personalet gør, ligesom de tilsyneladende heller ikke tænker i den organisationsstruktur, som tilbuddene er indlejret i. Kvinderne opdeler ikke aktiviteterne i hhv. en Dannerskole eller i et gruppeefterværnsforløb; faktisk så anvender de slet ikke disse betegnelser. Selvom der er gjort et stort formidlingsarbejde i løbet af projektperioden (og nu står der fx om tilbuddene i Velkomstmappen), så er dette vigtigt at være opmærksom på, når man fortæller om efterværnsindsatserne til kvinderne. Det kan være relevant at klargøre for kvinderne, at tilbuddene indeholder forskellige elementer, nemlig hhv. en medborgerskabsdimension og en selvreflekterende dimension. Man kan tænke sig, at der må udvikles yderligere strategier til dette formidlingsarbejde.

KRISECENTRET SOM EN 'FORANDRINGSMAGER'

Kvinderne er meget glade for de individuelle efterværnsforløb. De har haft stor nytte af at have hhv. en guide og en kontaktperson fra Danner til at hjælpe sig med både praktiske ting og kontakt til offentlige myndigheder (fx kommune, politi, statsforvaltningen) og andre vigtige instanser (fx en advokat i forhold til at opnå muslimsk skilsmisse, forsøg på at få opholdstilladelse i Danmark eller for at få ret til at overtage den tidligere fælles bolig).⁴⁶ Især kontakten til forskellige instanser har flere kvinder understreget som en afgørende hjælp. En kvinde, der søgte om opholdstilladelse, siger: "Personalet har kæmpet hårdt for mig" (nr. 7), mens en anden i en lignende situation siger: "X [kontaktpersonen] var som en familie; hun var alt. Hun var specialisten, der vidste, hvad hun skulle gøre. Hun har hjulpet mig med alt!" (nr. 6).

De individuelle efterværnsforløb indebærer dimensioner, der handler om at opbygge kvindens selvtillid og selvopfattelse. Kontaktpersonen bidrager til at støtte kvindens "sjæl", som en kvinde formulerer det (nr. 6). Eller som en anden kvinde beskriver det:

"Man er ét mennesket, når man kommer ind på dette sted [Danner], og man er et andet, når man forlader det. Man forandres. Da jeg kom, følte jeg, at jeg var ingen ting. Jeg følte, at jeg kom tomhændet og med et tomt hjerte. En kvindes liv udfolder sig omkring kærlighed til en ægtemand. Alt i verden er godt, hvis den mand ser én som vigtig. Hvis den mand ... forlader hende eller gør hende ondt ... føler hun, at hun intet har ... Man kommer her, fordi der er sket en katastrofe i ens liv ... Man er følelsesmæssig rystet, når man kommer her". Og videre: "Medarbejdere peger hele tiden på de positive elementer og sider af den relevante kvinde: 'du er stærk, du er intelligent'. Der sker en kontinuerlig opmuntring, der opbygger ens selvtillid og styrke. Da vi kom, var vi tomhændet. Og når man forlader Danner, går man ud i verden med denne styrke."⁴⁷ Personalet på Danner er der også for én, når man er flyttet i egen bolig. Lige så længe man har brug for det". Kvinden er meget bevidst om, at hun skal arbejde på at blive stadig mere selvstændig, men hun er glad for, at hun altid kan komme på Danner og finde "alle arme er åbne for mig" (nr. 4).

En anden kvinde taler også om denne forvandlingsproces (når det lykkes kvinden at komme ud af et voldeligt forhold), og hun anbefaler, at man (hvis kvinden giver tilladelse til det) optager kvinden på video henholdsvis, når hun kommer på krisecentret, og når hun forlader det. Forandringen afspejles tydeligt i kvindens kropsholdning, mimik, tøj- og hårstil mv. Sådanne optagelser kunne være nyttige for kvinden selv, ligesom de kan komme andre kvinder til gavn, da transformationsprocessen er illustreret på pædagogisk vis (nr. 6).

⁴⁶ Nogle har også haft en besøgsveninde fra Kvindenetværket, som de har været rigtig glade for.

⁴⁷ Set fra en kontaktpersons perspektiv beskrives denne forandringsproces således: en kvinde kan komme på krisecentret med det formål at 'holde en pause' fra voldsudøveren, dvs. at hun har tænkt sig at flytte tilbage igen efter et stykke tid. Gennem samtaler med kontaktpersonen og andre bliver hun klar over, at der er andre muligheder, så hun bliver boende på krisecentret. En kvinde kan forbavsende hurtigt bevæge sig fra ikke at kunne overskue at blive skilt til at beslutte sig for skilsmisse, når hun kan se, at den mulighed rent faktisk eksisterer. Hvis der er børn, handler næste skridt om forældremyndighed (manden handler ofte på den front, når han får officiel besked om, at skilsmisseprocessen er iværksat). Kvinden kan 'rykke' sig fra ikke at vove at søge om forældremyndighed, for så vil 'han blive rasende' til, at det vil være den bedste løsning på længere sigt, fordi hvis der er fælles forældremyndighed, vil han hele tiden kunne chikanere hende, fordi de skal samarbejde om børnene. Denne proces foregår selvfølgelig hele tiden på kvindens præmisser og i hendes tempo – jf. tidligere udsagn om at "det er dig [kvinden], der bestemmer". En sådant proces er fantastisk at få lov til at følge, fortæller medarbejderen.

De individuelle samtaler med kontaktpersonen er en meget stor hjælp, siger en kvinde. Hun har stor gavn af de redskaber, som disse samtaler bidrager med. Som eksempel nævner hun, at da hun forlod krisecentret, fik hun en lysestage som afskedsgave. Den tænder hun ofte og bruger den til at skabe ro til at tænke sig om. Hendes kontaktperson har lært hende, at "nutiden og de udfordringer, som den indeholder, vil være fortid på et tidspunkt". At tænke sådan har givet hende kræfter til at gå videre i livet (nr. 4).

Når kvinden i efterværnsforløbet ikke har kunnet se, at hendes livssituation blev bedre, sagde kontaktpersonen: "Nu er du dér, hvor der er mørkt og vinter, men derhenne [i fremtiden] er græsset grønt og venter på dig!". Nu, måneder efter, synes kvinden næsten, at hun er nået dertil, hvor græsset er grønt: hun og barnet lever et nogenlunde stabilt og normalt liv (nr. 6).

En kvinde fortæller, at hun kommer fra et land og en kultur, hvor der råder den opfattelse, at uanset, hvad der sker, skal man holde det for sig selv. Så at komme på krisecenter og skulle fortælle om personlige ting, var en stor omvæltning. Hun var bange for, at medarbejdere (og andre beboere) ville plage hende med disse ting bagefter. Men sådan var det ikke; de havde altid tid til at lytte uanset tidspunktet (selv klokken 2 om natten). Det gælder også nu, hvor hun er flyttet fra Danner (nr. 4).

Alle kvinderne er meget glade for den praktiske hjælp, de har modtaget i forbindelse med fraflytning. Det er varierende, hvor meget de har haft brug for, men en del har taget imod noget hjælp fx indkøb af ting og istandsættelse af lejlighed (fx male, mindre reparationer, ophængning af gardiner).

DET BEDSTE OG DET SVÆRESTE VED AT FLYTTE I EGEN BOLIG

Dét, som kvinderne fremhæver som det bedste ved at være flyttet i egen bolig, er, at man kan være sig selv. For selvom man havde sit eget værelse på krisecentret, så delte man køkken og badeværelse med andre. Det skabte nogle gange problemer fx i forhold til oprydning, rengøring og støjgener. "Den slags fis og ballade er jeg fri for nu!", som én sagde (nr. 2). Nogle kvinder fandt dog sammen og havde stor glæde af hinanden, fx lavede de mad sammen eller kom med hver sin mad og spiste sammen. Som en kvinde siger: "Der var en god stemning på Danner" (nr. 1). Nogle af kvinderne har stadig (oftest telefonisk) kontakt med kvinder, som de har boet sammen med på Danner.

Det går igen i kvindernes fortællinger, at det sværeste ved at flytte i egen bolig er at skulle bo alene for første gang i sit liv. En ting er at have boet på Danner, hvor der hele tiden var andre mennesker, især personalet som kvinden altid kunne henvende sig til, noget andet er at bo alene. En kvinde med børn siger: "Jeg har aldrig boet alene; jeg har aldrig været 'hovedperson', kan man sige". Situationen blev også vanskeliggjort af, at hun havde fået sine børn, som hun ikke havde boet sammen med i flere år, til Danmark, så de skulle skabe en ny familie med hende som den voksenansvarlige. Hun har fået meget støtte fra krisecentret i denne proces, hvilket hun er meget glad for (nr. 3).

En kvinde siger, at det er dejligt, at der er en guide eller en kontaktperson på krisecentret, når man flytter i egen bolig, "når man kommer fra en familie, hvor man altid skal bo sammen med familien, dvs. et sted, hvor man ikke skal bo alene. Det sværeste er, at man skal ordne alting selv og bo alene lige pludselig" (nr. 2).

Det sværeste ved at fraflytte Danner var ifølge en anden kvinde, at hun savnede personalet. Hun følte, at hun var en del af familien på Danner, og da hun flyttede skulle hun være alene. Medarbejderne var "fantastiske" (nr. 5).

En kvinde frygtede, at hun ikke kunne klare det økonomisk, fordi hun ikke havde opsparing og ikke nogen materielle ting. Og så var hun usikker på, om hun kunne bo alene. Efter mere end et år efter fraflytningen finder hun det stadig svært (nr. 4).

Selvom alle kvinderne fandt det hårdt at bo alene (eller sammen med deres barn/børn), så var der ingen af dem, der kunne tænke sig at bo i en form for udslusningsbolig. Måske skyldes det, at de ikke rigtig forstod, hvad det kunne indebære, eller måske havde de alligevel vænnet sig at bo alene.

IT TAKES ONE TO KNOW ONE?

Nogle af kvinderne synes, at det kunne være en god ide med medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund, der fx taler nogle af de sprog, som beboerne taler, og som kender til de traditioner (fx arrangerede ægteskaber, at kvinden skal adlyde mandens ønsker, at kvinder sædvanligvis ikke bor alene) og kulturelle kontekster, som kvinderne har rødder i. Man bør kunne forvente, at alle medarbejdere uanset baggrund og om de er ansatte eller frivillige, er professionelle, dvs. overholder tavshedspligten. Et par af kvinderne kunne godt tænke sig selv at blive frivillige på et tidspunkt. Andre er mere betænkelige ved tanken om medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund. Dels stoler de ikke på, at alle kan overholde tavshedspligten, dels kan alle sproggrupper ikke dækkes (og så kan fx en irakisk kvinde foretrække en etnisk dansk medarbejder frem for en med tyrkisk baggrund), og dels har flere af kvinderne oplevet at få mere hjælp fra etniske danskere (fx på arbejdspladsen, sprogskolen og venner) end fra deres eget etniske bagland. Der er også nogle, der synes, at de har mødt meget stor forståelse for deres kulturelle og religiøse baggrund blandt personalet på Danner, så derfor kan de ikke se nogen fordel i, at der kommer medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund. Én argumenterer for, at det ville være en god ide med både danskere og etniske minoriteter i personalegruppen. Én peger på, at hun har lært meget dansk i den lange periode, hun boede på krisecentret, og det ville hun måske ikke have gjort, hvis der havde været nogen, der kunne tale hendes modersmål.

MAN KAN ALTID FÅ STØTTE OG RÅD

Alle kvinderne synes, at medarbejderne udfører et kæmpestort, vigtigt og flot arbejde med at hjælpe voldsramte kvinder uanset, hvor de kommer fra. Flere nævner, at medarbejderne ofte har meget travlt, så kvinderne kan være bange for at være til besvær (der er beboere på krisecentret der har behov for støtte, tænker nogen). Typisk kontakter de krisecentret telefonisk, eller de møder op på stedet og får en aftale i stand, hvis medarbejderne ikke har tid med det samme. Nogle giver udtryk for, at det ville være ønskeligt med et sted, hvor man kunne få støtte med det samme, når noget brænder på. Andre giver udtryk for, at de har fået hjælp så snart, de har henvendt sig.

Adskillige af kvinderne har brug for støtte, råd og vejledning selv efter et par år i egen bolig, fx i relation til dokumenter fra offentlige myndigheder og i kontakten med myndighederne. "Det er en stor hjælp for mig", som en kvinde siger (nr. 1). Selvom hun har boet i Danmark i en årrække, er det vanskeligt for hende at forholde sig til sådanne henvendelser. Desuden kan hun have svært ved at gøre sig forståelig over telefonen. Så hun er glad for, at personalet stadig vil hjælpe hende med den slags.

EFTERVÆRN – EN LANGSTRAKT INDSATS

Adskillige af kvinderne ser positivt på fremtiden, som de alle forestiller sig skal være i Danmark. Men det har taget lang tid at komme så langt: "Det hele var ligesom kaos; jeg var negativ. Det hele var sort – fx den lille lejlighed, som jeg var tvungen til at tage. Nu er det anderledes: jeg har mine børn og jeg kan forsørge

dem. Jeg kunne godt bruge flere penge, men jeg klarer mig. Dét er det mindste problem" (nr. 3).

En kvinde, som har fået sit barn til Danmark, siger: "Jeg synes, det går godt med mig, selvom der er meget, der skal gøres. Det er altid godt at have sit barn omkring sig" (nr. 2).

Selvom det ser ud til, at de kvinder, der er blevet interviewet, gennemgående klarer sig rigtig godt, kæmper adskillige af dem med ensomhed og isolation, de har et lille netværk, og flere har en meget stram økonomi. Som en kvinde siger, så vil hun gerne komme på krisecentret fremover, "hvis jeg får lov" (nr. 1). Det er ikke nødvendigvis længden af kvindernes ophold i Danmark, der afgør størrelsen af deres netværk. Nogle har været isoleret ikke blot fra det omgivende danske samfund, men også fra deres respektive etniske minoritetsmiljøer. Flere af kvinderne har imidlertid mødt stor hjælp og støtte fra deres etnisk danske arbejdsgivere, kollegaer, bekendte og venner. Det gælder i forhold til at høre om, hvad et krisecenter er for en størrelse, hvilken hjælp det tilbyder, til rent faktisk at komme på et krisecenter og til at få støtte i udslusningen i egen bolig (fx lånte en kvinde penge af en kollega til indskud i en lejlighed, da banken ikke ville låne hende pengene). Dette værdsætter kvinderne højt. Det er dog ikke nødvendigvis ensbetydende med, at disse kvinder har fået en større vennekreds eller netværk, men der var i hvert fald nogen, der støttede dem i vanskelige perioder af deres liv.

Nogle af kvinderne er blevet svigtet af deres egen familie, da de valgte at blive skilt, dvs. at forældrene ikke har accepteret, at kvinderne har forladt deres mand på trods af, at han er voldelig. Det er en yderst smertefuld erfaring. Andre kvinder har fået fuld opbakning til skilsmissem fra familien i oprindelseslandet, mens medlemmer af det etniske minoritetsmiljø i Danmark har taget mandens parti, og derfor har kvinden kun et ringe netværk i nærmiljøet. Nogle kvinder skjuler over for deres etniske minoritetsmiljø, at de bor i egen bolig og/eller, at de er blevet skilt, dvs. at de trækker sig fra miljøet. Kvinder kan også selv holde afstand til andre fra samme etniske gruppe, fordi der ikke er noget støtte at hente; snarere sladres der om hende. Der er eksempler på chikane fra både eksmand og andre i miljøet; kvinder er blevet opsøgt på deres arbejdsplads, telefonisk eller i hjemmet. Andre bliver mere eller mindre udstødt af det etniske minoritetsmiljø. I alle tilfælde fører det til et spinkelt netværk i egen etniske gruppe, hvilket placerer kvinden i en yderst sårbar situation. Det kan være ganske vanskeligt at opbygge et netværk blandt såvel etniske danskere som blandt andre etniske minoriteter.

Det kan konkluderes, at kvinderne finder megen tryghed, hjælp og støtte i de forskellige efterværnstilbud. Især det individuelle efterværnsforløb, som er skræddersyet til den enkelte kvinde, er et fantastisk godt instrument til at støtte kvinden til et selvstændigt liv uden vold. Dette kombineret med de grupperelaterede forløb giver et rigtigt godt afsæt for, at kvinden kan skabe sig et velfungerende liv uden vold.

ORGANISATIONSUDVIKLING OG ERFARINGSUDVEKSLING

ORGANISATORISK UDVIKLING OG IMPLEMENTERING AF EFTERVÆRNSINDSATSEN

Efterværnsindsatsen har på et projektledelsesniveau været igennem tre forskellige faser. Fase 1: udvikling og implementering af efterværnstilbuddene (hvilke tilbud, hvordan skal de se ud, og hvordan skal de koordineres med Danners øvrige tilbud og ressourcer). Fase 2: evaluering og tilpasning af tilbuddene (hvilke tilbud skal der være, hvad skal justeres, hvordan kan man forfine, de tiltag som fungerer, og hvilke tiltag må opgives). Fase 3: efterværn som en fast del af krisecentrets tilbud (hvordan sikres efterværnet efter projektets afslutning).

På det organisatoriske niveau har Integrations- og efterværnsprojektet ligeledes udviklet sig og kan opdeles i 3 faser. Det er helt overordnet gået fra at være stillingsbetinget til at være tilbuds-betinget, hvilket betyder, at efterværnet i begyndelsen var afhængig af projektansatte efterværnsmedarbejdere. I dag er efterværnsindsatsen en fast del af krisecentrets tilbud, og en opgave som krisecentrets kontaktpersoner løser.

Fase 1: I starten af Integrations- og efterværnsprojektet var det primært projektlederen, der var ansvarlig for efterværnsforløbet. Den store arbejdsindsats bestod i at skabe tillid til kvinden under hendes ophold på krisecentret og i at overdrage hende til efterværnet, når hun skulle fraflytte krisecentret. Derudover kæmpede man med, at det ikke var realistisk at have mere end 8 aktive kvinder i efterværn ad gangen. Endvidere var der ikke kapacitet til at varetage vidensopsamlings- og metodeudviklingsdelen i tilstrækkelig grad, da hverdagen og kvindernes behov for støtte fik første prioritet.

Fase 2: I 2007 blev der ansat en projektmedarbejder (pædagog), hvilket muliggjorde en opgradering og udvikling af efterværnsindsatsen. I denne fase var fokus på, hvordan en tidlig indsats under opholdet på krisecentret kunne have en positiv effekt ved fraflytning fra krisecentret. Endvidere blev det sådan, at der altid var to (projektlederen og -medarbejderen) på hver kvinde, hvilket fungerede rigtig godt.

Fase 3: En omstrukturering af krisecentret i 2007 betød blandt andet indførelsen af en kontaktpersonordning. Den indebærer, at enhver kvinde, som tager ophold på krisecentret, ved indlogering får tildelt en voksenkontaktperson og ethvert barn ved indlogering får en børnekontaktperson. Disse kontaktpersoner følger hhv. kvinden og barnet fra indlogering til fraflytning. I dag er det kontaktpersonerne, som varetager det individuelle efterværnsforløb. Fordelen ved denne struktur er, at kvinden og børnene ikke skal skifte kontaktperson i løbet af fraflytningsprocessen, hvor netop tryghed og kontinuitet i kontakten er væsentlig for en 'god' udflytning. Samtidig har det betydet, at der er flere til at løfte opgaven og derved er efterværnsindsatsen gået fra at være afhængig af specifikke projekter til at være fuldt implementeret i krisecentrets faste tilbud.

STYRKELSE AF DOKUMENTATIONS- OG ERFARINGSOPSAMLINGSINDSATSEN

Krisecenterverdenen har tradition for en mundtlig erfarings- og videnskultur, og det gælder også for Danners krisecenter (se fx Mogensen & Nielsen 2002). Da man af forståelige årsager har prioriteret praksis, dvs. primært har anvendt tid på at hjælpe de voldsramte kvinder, der kommer på krisecentret, har det

været vanskeligt at finde tid til det efterhånden store dokumentationsarbejde, der er på et krisecenter af denne størrelse. Siden Integrations- og efterværnsprojektet startede, er der blevet ansat betydeligt flere medarbejdere (i perioden 2006-2009 er antallet steget fra 5 til 16), hvilket betyder, at der er flere hænder til at tage sig af opgaverne. Dokumentationsarbejdet er da også blevet stadig forøget og forbedret gennem projektforløbet. Både gruppeefterværns- og Dannerskoleforløb er i stigende grad blevet dokumenteret, ligesom erfaringsopsamlinger fra tilbuddene er udarbejdet undervejs i form af fx logbøger og notater. Endvidere føres der nu statistik over alle kvinder (siden 1995 har LOKK ført en landsdækkende statistik over kvinder og børn på krisecentre), ligesom der de sidste 2-3 år er blevet udarbejdet en intern statistik over alle kvinder, som har været indlogeret. I 2009 iværksatte Danners krisecenter netrådgivning, hvortil der også er tilknyttet dokumentationsarbejde såsom statistiske oversigter. Endelig er der blevet indført et fælles elektronisk journaliseringssystem ('EKJ'), der indebærer, at det faste personale kan orientere sig i og arbejde med samme journal uafhængigt af, hvor medarbejderne befinder sig. Alle disse tiltag har styrket dokumentations- og vidensopsamlingskomponenten på krisecentret. Man er opmærksom på, at denne udviklingsproces skal foregå kontinuerligt.

Den stigende systematiske dokumentation er afgørende for det fremtidige arbejde, idet man herigennem kan udarbejde stadig mere belæg for de metoder og strategier, der anlægges i Danners rådgivnings- og krisecenter, herunder i forhold til efterværnsindsatser over for etniske minoritetskvinder. Dette falder godt i tråd med, at man har etableret 'Danners Videncenter', som er et landsdækkende videnscenter inden for området vold mod kvinder og børn. Det overordnede formål med centret er at samle og frembringe viden om metoder og modeller inden for feltet for derigennem at få mere viden om, hvad der virker i arbejdet med voldsramte kvinder og børn (jf. www.dannerhuset.dk). Der bør således findes en produktiv balance mellem hovedopgaven, nemlig at hjælpe voldsramte kvinder og dokumentation af denne og de benyttede metodikker, tiltag og indsatser.⁴⁸

ERFARINGSUDVEKSLINGSNETVÆRK

Danners krisecenter har taget initiativ til at etablere et 'Erfaringsudvekslingsnetværk' blandt krisecentre i København og omegn, og det første møde blev afholdt på Danner 5. februar 2009. Netværket har fokus på efterværnsindsatser, og man ønsker at udveksle erfaringer og udvikle så gode tilbud som muligt på dette felt. Foruden Danners krisecenter er medlemmer af netværket R.E.D., Bofællesskabet Rosenly, Svendebjerggård, Boligfondens Krisecenter, Roskilde Krisecenter, Dansk Kvindesamfunds Krisecenter, Herfølge Krisecenter samt de to familierådgivere som sidder i Center for Krisecentre under Københavns kommune. Fra juli 2008 har kommunerne været forpligtet til at have familierådgivere til kvinder med børn, når de flytter fra et krisecenter. Medlemmer af Erfaringsudvekslingsnetværket mødes hver 3. måned, og mødestedet går på skift.

⁴⁸ I forhold til voldsramte etniske minoritetskvinder kan man konstatere, at krisecenterbevægelsens hjælp-til-selvhelp-tilgang har vist sig ikke at være tilstrækkelig til at bringe disse kvinder til at leve et selvstændigt liv uden vold. Se Mogensen & Nielsen 2000 for denne udvikling i, hvad der tidligere hed Dannerhuset: "Det blev tydeligt, at de arbejdsmetoder og tilbud, som var udviklet på baggrund af danske voldsramte kvinders behov, ikke var tilstrækkelige, når det gjaldt en række problemstillinger, som ofte gjorde sig gældende for udenlandske beboere" (ibid. 168). Tilsvarende erfaringer har man gjort sig i krisecenterkredse i Berlin. Dette førte til oprettelsen af 'Interkulturelle Initiative', som er et sted, hvor man tilbyder rådgivning til etniske minoritetskvinder, ligesom der er et tilknyttet et krisecenter og nogle udslusningsboliger. Erfaringen er nemlig, ligesom på Danners krisecenter, at kvinderne ofte mangler fx system- og samfundskendskab og majoritetssproglige kompetencer, og at efterværns- eller udslusningsfasen er en langstrakt proces.

Eksempler på temaer, der er blevet diskuteret, er: Hvad er et efterværn? Hvilke behov er der hos kvinder, der er i efterværn? Hvad er det lovmæssige grundlag for efterværn? Hvordan skal samarbejde med de nye kommunale 'familierådgivere' udforme sig? Kan/burde familierådgiverne være placeret på krisecentrene? Er udslusningsboliger en vej frem? Hvordan styrkes fraflyttede kvinders netværk? Er det en god ide, at oprette netværksgrupper for tidligere beboere på de forskellige krisecentre? Hvilke muligheder er der for at få kommunen til at betale et efterværnsforløb? En det en ide med et udvidet efterværn mod betaling? Hvad sker der med kvinden, når efterværnet er afsluttet? Kan kvinden klare sig selv, eller er der andre instanser, der tager over? Hvorfor henvender nogle kvinder sig til krisecentret efter endt efterværn? Var den støtte de fik ikke tilstrækkelig? Hvor bredt og hvor langt skal et efterværn være for at være effektivt? Hvad siger kvinderne er et godt efterværn?

Der er således mange tematikker i relation til efterværnsindsatsen, der skal reflekteres over, så det er en rigtig god ide at udveksle erfaringer og ideer. Det er givtigt for det videre arbejde, at der kommer en synergieffekt mellem de involverede parter. Det anbefales at Netværket styrkes fremover, og foruden erfaringsudvekslingsdelen kan man forestille sig, at der kan indgås forskellige former for samarbejde og udviklingsprocesser/projekter. En mulighed er også at indhente inspiration og erfaringer fra udlandet; man kan fx se på forskellige udenlandske krisecentres hjemmesider, og/eller man kunne tage på studietur.

KONKLUDERENDE BEMÆRKNINGER

Hovedkonklusionen er, at efterværn er en rigtig god ide, og at Integrations- og efterværnsprojektet har været en succes. Skønt det er vanskeligt at 'måle' dets effekt, er der ingen tvivl om, at mange etniske minoritetskvinder har haft utrolig stor nytte af det efterværnsarbejde, som er blevet bedrevet i løbet af projektperioden. Der er heller ingen tvivl om, at efterværnet har fremmet etniske minoritetskvinders integration i bred forstand. Kvindernes forståelse af og adgang til såvel uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet som deres redskaber til at klare sig i samfundet er blevet udvidet ved, at de har modtaget støtte og hjælp efter at være flyttet i egen bolig. Set ud fra de interviewede kvinders perspektiv, dvs. ud fra et brugerperspektiv, så er efterværnsindsatsen en succes. De giver udtryk for deres uforbeholdne tilfredshed med efterværnstilbuddene.

Det betyder imidlertid ikke, at der ikke er plads til forbedringer. Danners fornemmeste opgave i forhold til efterværnet er, som medarbejdere har formuleret det, at tage højde for den enkelte kvindes behov. Ambitionen er, at krisecentret skal kunne tilbyde en vifte af efterværnstilbud, således at man kan støtte så mange (forskellige) kvinder som muligt. Man ønsker flere brugertilrettelagte tilbud, der kan støtte kvinder over en længere tidsperiode, da erfaringer viser, at mange kvinder har brug for forskellige former for støtte flere år efter, at de er fraflyttet krisecentret. Erfaringer fra Integrations- og efterværnsprojektet viser tydeligt, at en efterværnsindsats i mange kvinders tilfælde må strække sig over betydelig længere tid, end man havde forestillet sig var nødvendigt, da projektet blev påbegyndt. Mange kvinder har behov for både et multifacetteret og et langstrakt efterværnsforløb.

Hvis man ser på slutproduktet af de fire efterværnstilbud, kan man konkludere, at ad hoc-modellen fungerer glimrende. Der er fundet en form, som er robust, og som alle involverede parter er tilfredse med. Det individuelle efterværn er et specialdesignet forløb til den enkelte kvindes behov. Tilbuddet er tilpasset kvindens forandringstempo, og det er afgørende, at det er den samme kontaktperson, der følger

kvinden fra hun indlogeres på krisecentret, og til hun afslutter efterværnsforløbet, hvilket er tilfældet i den nuværende ordning. Tryghed, tillid og kontinuitet er kodeordene i et sådant forløb. Denne indsats er af afgørende betydning for, at en stor gruppe af etniske minoritetskvinder har haft en chance for at kunne få og fastholde et værdigt og selvstændigt liv uden vold. De to grupperelaterede tilbud, gruppeefterværn og Dannerskolen, har styrket kvindernes selvindsigt og medborgerskabskompetencer. Kvindernes system- og samfundskendskab er blevet udvidet, deres følelse af tilhørsforhold til det danske samfund er blevet fremmet, deres redskaber til at deltage på forskellige niveauer i samfundet er blevet udviklet, ligesom de har forbedret deres muligheder for at skabe personlige netværk. Det betyder ikke, at alt er lykkedes for alle kvinder, at tilværelsen er nem for disse kvinder, eller at fremtiden udelukkende tegner sig lys og positiv for alle, der har deltaget i projektet. Men alt andet lige, så har kvinderne fået en langt bedre chance for at skabe sig et nyt liv, end hvis de ikke havde modtaget efterværn.

Dokumentations- og erfaringsopsamlingsindsatsen er blevet betydeligt styrket i projektperioden. Det anbefales, at dette arbejde videreudvikles i fremtiden. En strategi til dette kunne være, at det blev en integreret og legitim del af arbejdet, at man afsatte bestemte tidsrum hver uge til dokumentationsarbejdet. Der er en meget åben arbejdsform på krisecentret, som fungerer vældig godt, men som også betyder, at det kan være svært at få skabt ro til at foretage denne del af arbejdsopgaverne. Stedet er af gode grunde præget af uforudsigelighed, og hjælpen til voldsramte kvinder må altid have første prioritet. Det behøver imidlertid ikke at udelukke, at man kan udvikle en anden og mere 'dokumentations- og erfaringsopsamlingsvenlig' arbejdsform.

At udvikle og implementere efterværnsindsatserne har været et kæmpestort arbejde. Det daglige efterværnsarbejde kræver også en stor indsats fra medarbejderne, men de oplever en stor tilfredsstillelse ved dette arbejde. Flere har givet udtryk for, at det er en 'gave' at få lov til at følge de etniske minoritetskvinder fra de kommer på krisecentret og til, at de i større eller mindre grad kan klare sig selv. Medarbejderne har lagt et stort arbejde i at opbygge og udvikle efterværnet, og i projektperioden er det lykkedes at få efterværn indlejret som et fast tilbud på Danners krisecenter.

Tilbuddene skal løbende udvikles, justeres og forfines, og på længere sigt kan man forestille sig, at man opererede med indsatser i tre faser, som blev afspejlet i boformen: 1) en akut fase (indlogering på krisecenter), 2) en opholdsfase (krisecenter, måske en ny model?) og 3) en efterværnsfase (fx separate lejligheder i en større ejendom med tilknyttet personale/støtte, dvs. udslusningsboliger). Ambitionen er nemlig, at krisecentret skal udvikle sig i takt med, at man erfarer, hvilke behov forskellige kategorier af kvinder har. Det betyder, at man på længere sigt ønsker at tilbyde efterværn, der er tilpasset kvindernes behov over en længere tidsperiode, dvs. tilbud som kvinderne kan benytte sig af, når nye (og gamle) problemer melder sig.

VIDEREUDVIKLING AF GRUPPEEFTERVÆRN OG DANNERSKOLEN:

I projektperioden har omkring 20 kvinder pr. år modtaget efterværn, og heraf har de fleste udelukkende været i individuelle forløb. Da man må forvente, at det heller ikke fremover vil være alle fraflyttede kvinder, der vil være interesseret i eller som vil kunne magte at deltage i gruppeefterværn eller Dannerskolen, kunne en strategi være at udvide målgruppen med kvinder, der har boet på andre krisecentre (enten i Københavnsområdet eller andre steder), og som bor i København eller omegn. Etniske minoritetskvinder står over for nogle af de samme barrierer uanset, hvilke krisecenter de har været på, så fraflyttede kvinder med grupperelateret efterværnsbehov vil have gavn af at deltage i tilbuddene på Danners krisecenter. En ting, der kan tale imod, at man iværksætter et sådant forløb på tværs af krisecentre, er, at mange kvinder føler en stor tryghed ved både personalet og dét, at de alle har boet det samme sted; de har en

fælles historie med Dannerhuset – og det samme gælder formodentlig for kvinder, der har boet på andre krisecentre. Denne barriere skal dog ikke afholde Danners krisecenter fra at udvikle denne model, da det er vigtigt at drage erfaringer, så man kan afdække, hvad der kan virke i praksis.

Man får mange opkald i Danners åbne rådgivning, hvor der efterspørges viden om vold. Fx kan kvinderne være usikre på, om de udsættes for dét, man vil betegne som psykisk vold, om hvilke rettigheder og muligheder de har ved skilsmisse, eller de kan være bange for, at manden vil blive voldelig, hvis de vil skilles – og hvordan skal de håndtere det? Kvinderne spørger om en lang række temaer relateret til juridiske, sociale og psykologiske felter. Der er således et behov for at formidle viden om vold til kvinder, som ikke har boet på krisecenter. En mulighed er at udvikle et kursustilbud til denne kategori af kvinder. Man kan således forestille sig to typer af forløb: ét, der er tilpasset fraflyttede kvinder, som har en fælles grundforudsætning i og med, at de har været på krisecenter, og ét for kvinder, der ikke har krisecentererfaring. Disse kvinder har behov for grundviden om vold og dens konsekvenser samt om støtte- og handlemuligheder mv.

Bud på nye aktiviteter på Dannerskolen: Man kunne få nogle kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, der har klaret sig godt, til at komme og fortælle om deres liv. I den forbindelse kunne man inddrage temaer om, hvordan man kan håndtere og navigere med og imellem flere kulturelle og religiøse kontekster. Hvordan håndterer man fx dét at være mor i en anden kontekst end den, som man selv er opvokset i, er et felt, som mange kvinder har brug for viden om og redskaber til at klare.

Et andet tema, som man kunne inddrage, er misbrug, da en del af voldudøverne har fx et alkohol- og/eller hashmisbrug. Viden på dette felt kan medvirke til at skærpe kvindernes blik for forskellige misbrugsformer blandt mænd fremover.

TILTAG FOR FRAFLYTTETE KVINDER:

Søndagsbrunch på Danner for såvel beboere som tidligere beboere som en måde at fastholde og danne netværk på – 'organiseret åbenhed' fra krisecentrets side (jf. Nielsen 2005b).

En Netværks- og rådgivningscafé enten på krisecentret eller et andet sted i byen med bestemte åbningstider og tilknyttede socialrådgivere. Her kunne fraflyttede kvinder komme for at hygge, 'netværke' og få råd hos velkendte medarbejdere, dvs. der kunne foregå et efterværnsarbejde (jf. Witting & Christensen 2008)⁴⁹. Man kunne også forestille sig, at et sådant tilbud kunne være til nytte for kvinder, der har behov for viden om vold, men som ikke har boet på krisecenter (jf. forslag om kursusvirksomhed).

TILTAG FOR PERSONALET:

Efteruddannelse af personalet i kulturanalytiske perspektiver. Dette dækker over en lang række felter såsom interkulturel kommunikation, tværkulturel psykologi og tværkulturel pædagogik, antropologiske perspektiver, kønsforhold i et historisk og tværkulturelt perspektiv, vold i nære relationer i et historisk og tværkulturelt perspektiv, religionsforståelse, mv. Da personalet har taget en uddannelse i narrativ samtalepraksis, som ser ud til at være et godt redskab, kunne det være en ide at opruste medarbejderne på andre fronter i forhold til arbejdet med etniske minoritetskvinder og etniske minoritetsbørn. Såvel

⁴⁹ Se Witting & Christensen 2008 for et glimrende ide-katalog på en lang række efterværnsområder.

socialrådgivere som pædagoger og psykologer (og andre) har i det daglige arbejde brug for de forståelser, perspektiver og analyseredskaber, som findes inden for sådanne felter. Der er behov for yderligere teoretisk viden både på et mere generelt plan og inden for de forskellige faggrupper (specialviden inden for psykologi, pædagogik og socialt arbejde). Bl.a. arbejdet med etniske minoritetsbørn, som man ønsker at sætte stadig mere fokus på, kunne styrkes ved sådant uddannelsesforløb.

Tanken er, at det skal være længere kursusforløb (ikke blot en ½ eller en hel dag), hvor deltagerne læser nogle fælles tekster og undervises sammen af eksterne undervisere. Personalet ville kunne anvende denne viden i deres formidlingsarbejde og i samarbejdet med de frivillige både internt i huset og med eksterne samarbejdspartner. Et sådant kursus vil også styrke metode- og begrebsudviklingen både på krisecentret og i Danners Videncenter.

TILTAG I FORHOLD TIL SAMARBEJDSPARTNERE:

Afholdelse af et seminar, hvor resultater fra evalueringen fremlægges for alle besøgsveninder i Kvindenetværket, således at der kan foregå en videns- og erfaringsudveksling.

Afholdelse af et seminar, hvor resultater fra evalueringen fremlægges i Erfaringsudvekslingsnetværket med tilsvarende formål.

LITTERATUR

Behrens, Hanne Lilholt (2004) *Undersøgelse af kapaciteten på krisecentre*. Esbjerg: Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.

www.vfcudsatte.dk

Højberg, Henriette (2006): *Evaluering af projekt "Styrkelse af omsorgsarbejde og etablering af netværksskabende aktiviteter"*. København: Dannerhusets krisecenter.

Kronborg, Pia (2005) *Man kan ikke blive stærk så hurtigt. Erfaringer fra efterværn for børn og deres mødre på krisecenter*. København: Boligfondens Krisecenter.

www.bfkc.dk

Mogensen, Britta & Nielsen, Sissel Lea (2002) *Solidaritet eller klientgørelse? En undersøgelse af Dannerhusets ideologi og struktur*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.

Nielsen, Sissel Lea (2005a): *Projekt ikke-dansktalende kvinder på krisecenter – en evaluering og erfaringsopsamling*. København: Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte.

www.vfcudsatte.dk

Nielsen, Sissel Lea (2005b): *Etniske minoritetskvinder på krisecenter – et metodehæfte*. København: Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte.

www.vfcudsatte.dk

Thiara, Ravi K. (2010) *Continuing Control: Child Contact and Post-separation Violence*. I: Ravi K. Thiara & Aisha K. Gill (eds.): *Violence Against Women in South Asia Communities. Issues for Policy and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Witting, Solveig & Christensen, Susanne Skovgaard (2008): *Tiden efter. En vidensindsamling om behovet for udslusning ved udflytning fra krisecentre*. København.

www.lokk.dk/billeder/publikationer/rapporter/Tidenefter.pdf

